

PÄIJÄNTEEN SAARISTOINVENTOINTIHANKE 2015

**KUHMOISTEN, LUHANGAN JA KORPILAHDEN KÄRKISTENSALMEN
VAIKEASTI TAVOITETTAVAT SAARIKOHTEET**

TIIVISTELMÄ

Keski-Suomen liiton, Keski-Suomen museon ja Keski-Suomen ELY-keskuksen yhteishankkeena toteutettiin Päijänteen vaikeasti tavoitettavien saarikohteiden inventointi kesä—lokakuussa 2015. Tutkimusalue käsitti Kuhmoisten ja Luhangan kuntien saaret sekä Jyväskylän kaupunkiin kuuluvan Korpilahden Kärkistensalmen saaret. Arkeologin, rakennustutkijan ja luontokartoittajan muodostama tutkimusryhmä kartoitti saarten muinaisjäännöksiä, rakennusperintöä ja merkittäviä luontoarvoja. Inventoinnin tavoitteena oli tuottaa tausta-aineistoa maankäytön ja kaavoituksen suunnitteluun. Lisäksi inventointiaineistoa voidaan hyödyntää matkailu- ja virkistyspuolella sekä opetuksessa ja tutkimuksessa.

Inventoinnissa raportoitiin 19 kiinteää muinaisjäännöstä ja 38 muuta kulttuuriperintökohdetta. Ainoa inventoinnissa löytynyt uusi esihistoriallinen kohde on Korpilahden Sahinsaaren röykkiö. Tutkimusalueelta löytyneitä historiallisen ajan kohteita ovat Kuhmoisten Mäntysaarella rajamerkinä toiminut vanha kelo sekä Luhangan Ruumissaari, joka on ollut aikoinaan hautasaari. Kuhmoisten ja Luhangan saarilta paikannettiin historiallisen ajan ja uuden ajan elinkeinohistoriallisia kohteita kuten peltoviljelykseen liittyviä viljelyröykkiöitä ja kiviaitoja, tervahautoja ja hiilihautoja. Saarilta tavattiin myös asutukseen sekä elinkeinojen harjoittamiseen liittyvien rakennuksen pohjia. Lisäksi tutkimusalueelta raportoitiin 20 vanhaa kummelinpaikkaa.

Rakennustutkimuksen näkökulmasta saaria inventoitiin kolmen kunnan alueella yhteensä 53. Lukumäärään on laskettu yhdeksi useammasta saaresta muodostuvat saariryhmät. Inventoituja pihapiirejä karttui 83. Näiden lisäksi kartoitettiin vesiltä useita saaria. Rakennusinventoinnissa tarkasteltiin jokaisen kunnan alueella erityisesti saarten asutushistorian kannalta merkittäviä kohteita, kuten varhaiseen elinkeinotoimintaan ja huvilakulttuuriin liittyviä pihapiirejä. Tämän vuoksi inventointikohteiden pääasiallinen valintakriteeri oli ennen 1960-lukua syntyneissä kiinteistöissä. Koska kuntien sisällä oli havaittavissa saariasutuksen muodostumisessa ajallisia eroavaisuuksia, myös muutamia ennen 1960-lukua tai sen jälkeen syntyneitä pihapiirejä inventoitiin niiden paikallisen keskeisen maisemallisen tai historiallisen merkityksen vuoksi.

Inventoinneissa havaittiin yksi edustava lehmusmetsikkö, joka täyttää luontotyypin kriteerit. Perinnebiotoopit ovat pääsääntöisesti umpeenkasvaneita. Valtakunnallisesti merkittävien lajien kasvupaikkoja havaittiin 12 kpl ja maakunnallisesti tai alueellisesti merkittävien lajien kasvupaikkoja useita kymmeniä.

SISÄLLYS

1	Hankkeen taustaa	6
2	Inventoinnin toteutus.....	7
3	Päijänteen vesistöhistoria ja luonnonolosuhteet	9
3.1	Päijänteen synty.....	9
3.2	Päijänteen maisemarakenne ja luonto	10
4	Lähdeaineisto ja menetelmät.....	11
4.1	Käytetyt lähteet.....	11
4.1.1	Arkeologia.....	11
4.1.2	Rakennustutkimus.....	12
4.1.3	Luontokartoitus	14
4.2	Inventoinnin kenttätyömenetelmät	16
4.2.1	Arkeologia.....	16
4.2.2	Rakennustutkimus	16
4.2.3	Luontokartoitus	17
5	Tulokset.....	18
5.1	Arkeologiset kohteet.....	18
5.1.1	Esihistoriallinen aika.....	18
5.1.2	Historiallinen aika ja uusi aika.....	20
5.2	Rakennustutkimus	24
5.2.1	Saarten yleispiirteet ja asutushistoria.....	26
5.2.2	Kuhmoinen.....	29
5.2.3	Luhanka.....	37
5.2.4	Korpilahden Kärkistensalmi	41
5.3	Luontokartoitus	45
6	Hankkeen arviointi	48
6.1	Ajankäyttö ja käytännön työ inventoinnin eri vaiheissa	48
6.1.1	Esietyöt	48
6.1.2	Maastotyöt.....	49
6.1.3	Jälkityöt.....	50
6.2	Jatkosuunnittelussa huomioitavaa	51
7	Lähteet.....	53

7.1	Kartat.....	53
7.2	Arkistolähteet	54
7.3	Raportit.....	54
7.4	Verkkolähteet	54
7.5	Kirjallisuus	55

LIITTEET

LIITE 1 Kohdekartat

LIITE 2 Kuhmoisten, Luhangan ja Korpilahden Kärkistensalmen saarten arkeologinen kulttuuriperintö

LIITE 3 Kuhmoisten, Luhangan ja Korpilahden Kärkistensalmen arkkitehtuurikerroksia

LIITE 4 Luontokartoittajan saarikohtaiset tulokset

1 HANKKEEN TAUSTAA

Keski-Suomen liiton, Keski-Suomen museon ja Keski-Suomen ELY-keskuksen yhteishankkeena toteutettiin Päijänteen vaikeasti tavoitettavien saarikohteiden inventointi kesä—lokakuussa 2015. Hankkeessa kartoitettiin Kuhmoisten ja Luhangan kuntien sekä Jyväskylän kaupunkiin kuuluvan Korpilahden Kärkistensalmen saaria. Inventoitaviksi kohteiksi valittiin saaret, joihin ei ole maantie-, silta- tai lossiyhteyttä. Inventoinnin toteutti arkeologin, rakennustutkijan ja luontokartoittajan muodostama tutkimusryhmä, joka kartoitti saarten muinaisjäännöksiä, rakennusperintöä ja merkittäviä luontoarvoja. Tutkimusryhmään kuuluivat arkeologi Merja Muilu ja rakennustutkija Sini Saarilahti Keski-Suomen museosta sekä luontokartoittaja Timo Kypärä ELY-keskuksesta.

Päijänteen saaristoinventointihanke on jatkoa vuosina 2007—2008 toteutetulle pilottihankkeelle, jossa inventoitiin Jämsän, Jyväskylän ja Korpilahden saaria. Pilottihankkeessa todettiin kolmen asiantuntijan yhteistyö hyväksi taloudelliseksi ja käytännölliseksi inventointimalliksi vaikeasti tavoitettavien alueiden kartoituksessa. Hankkeessa tuotettu tietoaineisto todettiin merkittäväksi taustatiedoksi maankäytön suunnittelulle. Lisäksi löydetty kohteet toimivat lisä-arvona matkailu- ja virkistyskäytössä ja lisäsivät alueen asukkaiden arvostusta asuinympäristöään kohtaan.

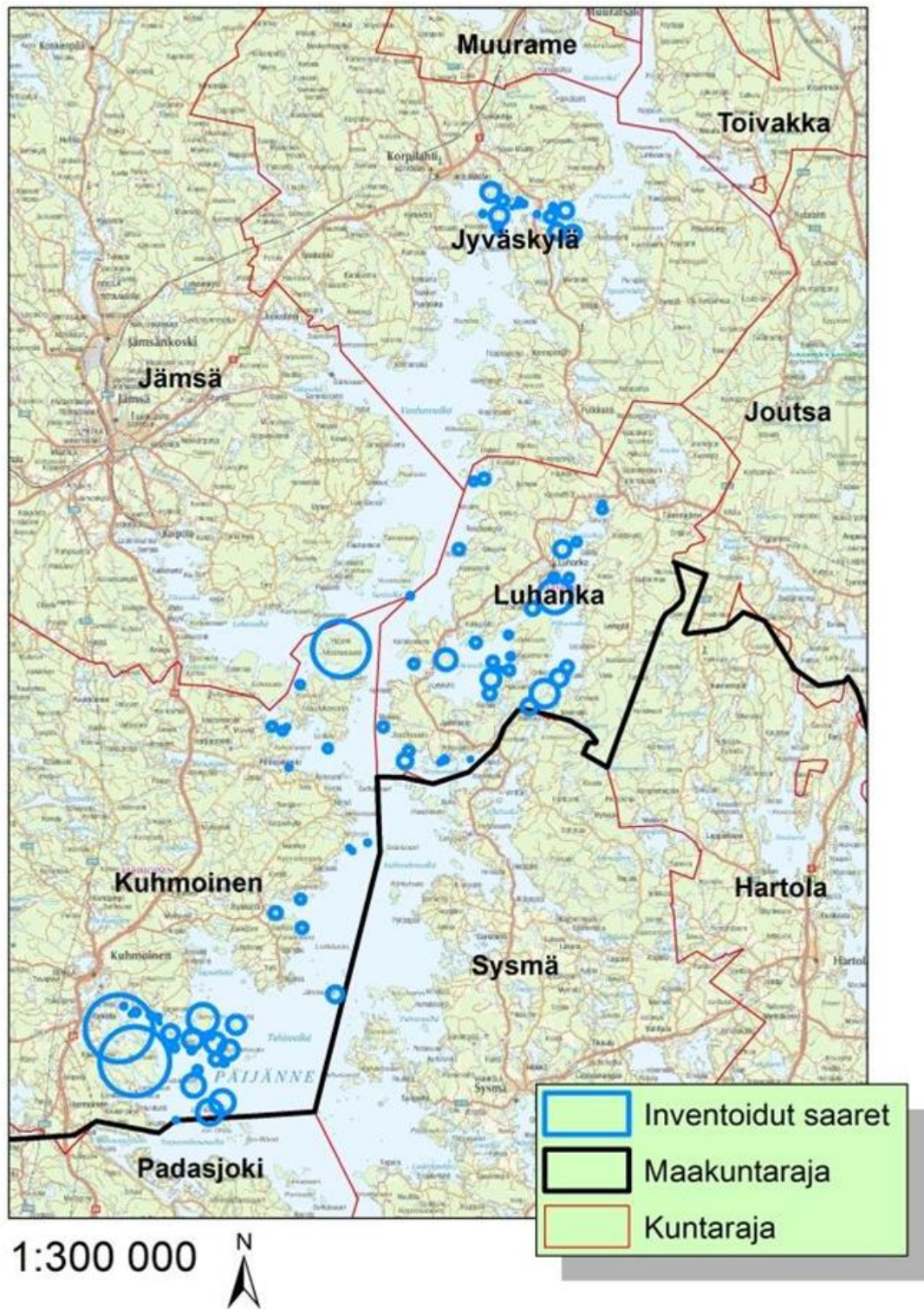
Keski-Suomen suurten järvien saarten kulttuuriympäristön ja suojeltujen luontotyyppien kartoitus on ollut toistaiseksi puutteellista. Vaikean saavutettavuuden vuoksi saaret ovat pääosin jääneet aiempien inventointien ulkopuolelle. Päijänteen saaristoinventoinnin tarkoituksena onkin koota tietoa tutkimusalueen saarten kulttuuriperintö- ja luontoarvoista. Tavoitteena on myös tuottaa tausta-aineistoa maakuntakaavoitukselle ja muulle maankäytön suunnittelulle. Lisäksi inventointiaineistoja voidaan hyödyntää kulttuuriympäristökasvatuksessa, tutkimuksessa sekä matkailijoiden ja matkailuyritysten palvelutarjonnassa.

2 INVENTOINNIN TOTEUTUS

Päijänteen saaristoinventointiin oli varattu aikaa neljä kuukautta. Inventointi jakaantui kolmeen eri työvaiheeseen. Viikon pituisessa esityövaiheessa tutkijat tutustuivat lähdeaineistoon, karttoihin ja tutkimuskirjallisuuteen. Lisäksi hankkeen tiedotus hoidettiin ennen maastotöiden alkua. Tiedotetta jaettiin maakunnalliseen sanomalehteen sekä paikallislehtiin, jotka julkaisivat tiedotteen ennen kussakin kunnassa alkaneita maastotöitä. Myös kuntakohtaisten virastojen sähköisten ilmoitustaulujen kautta pyrittiin tavoittamaan kesäasukkaita. Maanomistajille lähetettiin kirjeessä tiedoksianto meneillään olevasta hankkeesta ja inventoinnista. Alueellisen laajuuden vuoksi kirjeitä ei lähetetty erikseen yksittäisten lomakiinteistöjen omistajille.

Inventoinnin maastotyöt kestivät kaikkiaan noin kuusi viikkoa 1.7.—12.8.2015. Jokaisella viikolla pidettiin yksi toimistopäivä. Saariin liikuttiin Buster-veneellä, jonka kuljettajana toimi Matti Rossi ELY-keskuksesta. Kenttätöyöt aloitettiin Kuhmoisista. Parin ensimmäisen viikon aikana kartoitettiin maakunnan etelärajalla olevat saaret sekä Kirkonkylän alueen saaret. Sieltä edettiin kohti pohjoista ja siirryttiin heinäkuun viimeisellä viikolla Luhankaan. Korpilahden Kärkistensalmen saaria inventoitiin kolmena viimeisenä maastotyöpäivänä. Kuhmoisissa inventoitiin 43 saarta, Luhangassa 34 saarta ja Korpilahdella 15 saarta. Elokuun puolivälistä lokakuun loppuun kestäneessä jälkityövaiheessa inventointiaineisto jäsennettiin ja analysoitiin, kohdetiedot tallennettiin alakohtaisiin virallisiin rekistereihin ja laadittiin hankkeen loppuraportti.

SAARISTOINVENTOINNIT 2015

3 PÄIJÄNTEEN VESISTÖHISTORIA JA LUONNON- OLOSUHTEET

3.1 Päijänteen synty

Päijänteen järviällä syntyi ennen viimeisintä jääkautta kallioperän ruhjeiden ja siirrosten seurauksena. Suomen maaperän vapauduttua jääpeitteestä ja maankohoamisen katkaistua vesiyhteyden valtameren muodostui makeavetinen Ancylusjärvi, jonka lahtena Päijänteen allas oli pitkään. Noin 10 000 vuotta sitten Kärnäkosken kynnys Viitasaaressa kohosi Ancylusjärven pinnan yläpuolelle. Tämän seurauksena Päijänteen allas muodostui erilliseksi järveksi. Päijänteen vedet laskivat aluksi luoteeseen, sillä Salpausselät ja eteläiset harjujakso muodostivat padon sisäjärvien vesien liikkumiselle. Päijänteen vesien laskureitti kulki Kärnäkosken kautta Muinais-Kolimaan ja sieltä Muurasjärven Kotajärveen. Laskureitin viimeinen jakso kulki Pihtiputaalta Kotajoen kautta Kalajokeen ja Perämereen. (Saari 1999: 21—22.)

Muinais-Päijänteeksi kutsuttu suurjärvi muodostui noin 8500 vuotta sitten, kun Muinais-Koliman vesi nousi Kärnäkosken tasolle ja järvi yhtyi Päijänteeseen. Veden pinta nousi Päijänteen, Koliman ja Keiteleen altaissa ja saavutti korkeimman tasonsa eli ns. Muinais-Päijänne-rantatason noin 6100 eaa. Kuhmoisissa Muinais-Päijänne rantataso on noin 95 m mpy. Tänä aikana syntyivät Keski-Suomen parhaimmin kehittyneet muinaisrannat. Pirunpelloiksi kutsutut kivikkovyöt ovat Muinais-Päijänteen rantavaiheiden merkkejä. Muinais-Päijännevaihe kesti noin 1600 vuotta. Suurjärvi ulottui Pihtiputaalta Heinolaan, ja siihen kuuluivat nykyisistä järvistä muun muassa Lievestuoreenjärvi, Kuuhanavesi, Muurasjärvi ja Ruotsalainen. Myös Saimaan vedet laskivat tuolloin Pie-laveden kautta Päijänteeseen. (Saari 1999: 23.)

Maannousu oli nopeampaa pohjoisessa Keski-Suomessa kuin etelässä, minkä seurauksena Muinais-Päijänteen vesi alkoi pakkautua etelään. Muinais-Päijännevaihe päättyi noin 6100—6000 eaa. vesien puhkaistua Heinolanharjun ja veden pinnan laskettua nopeasti useita metrejä. Pihtiputaalla ollut Kotajoen lasku-uoma kuivui ja Saimaan virtaus Päijänteeseen lakkasi, kun Saimaa puhkaisi lasku-uoman Imatran kautta. Päijänne sai nykyisen muotonsa, kun Kolima, Keitele, Muurasjärvi ja useat muut järvet menettivät

veden pinnan laskun seurauksena yhteytensä Muinais-Päijänteeseen ja kuroutuivat erillisiksi järviksi. (Saari 1999: 23.)

3.2 Päijänteen maisemarakenne ja luonto

Päijänteen alue kuuluu Suomenlahteen laskevaan Kymijoen vesistöön. Hämeen viljavat laajat savikot luonnehtivat Päijänteen eteläisiä osia. Keski-Suomessa Päijänteen pohjoiset osat ovat ruhjelaaksojen pirstomaa kalliomaista ja vuorimaista seutua. Alueen erityispiirteisiin kuuluvat luode-kaakko-suuntautuneet lahdemat ja kapeat vesireitit sekä kosket jyrkkien kallioiden lomassa. Pohjois-Päijänteellä pinnanmuotojen vaihtelu on kaikkein voimakkainta: suhteelliset korkeuserot voivat olla paikoin jopa yli 100 metriä. (Muhonen 2005: 11.)

Keski-Suomessa Päijänteen alue voidaan jakaa kahteen luonteeltaan erityyppiseen alueeseen: Jämsänjokilaaksoon sekä Päijänteen vuorimaihin ja lahdelmiin. Jälkimmäiseen alueeseen kuuluu Kuhmoisten, Luhangan ja Korpilahden puoleinen osa Päijännettä. Tällä alueella Päijänteen rannat ovat kallioisia ja metsäisiä sekä topografialtaan voimakkaasti vaihtelevia. Soita on vähän. Luonto on paikoin hyvinkin rehevää. Jyrkät rinteet ovat alaosastaan kuusivaltaista metsää. Paikoin esiintyy jaloja lehtipuita, lehmusta, tervaleppää ja raitaa. Rehevimpiä alueita ovat Muinais-Päijänteen entisen rantaviivan alueet (noin 95 m mpy). (Muhonen 2005: 12.)

4 LÄHDEAINEISTO JA MENETELMÄT

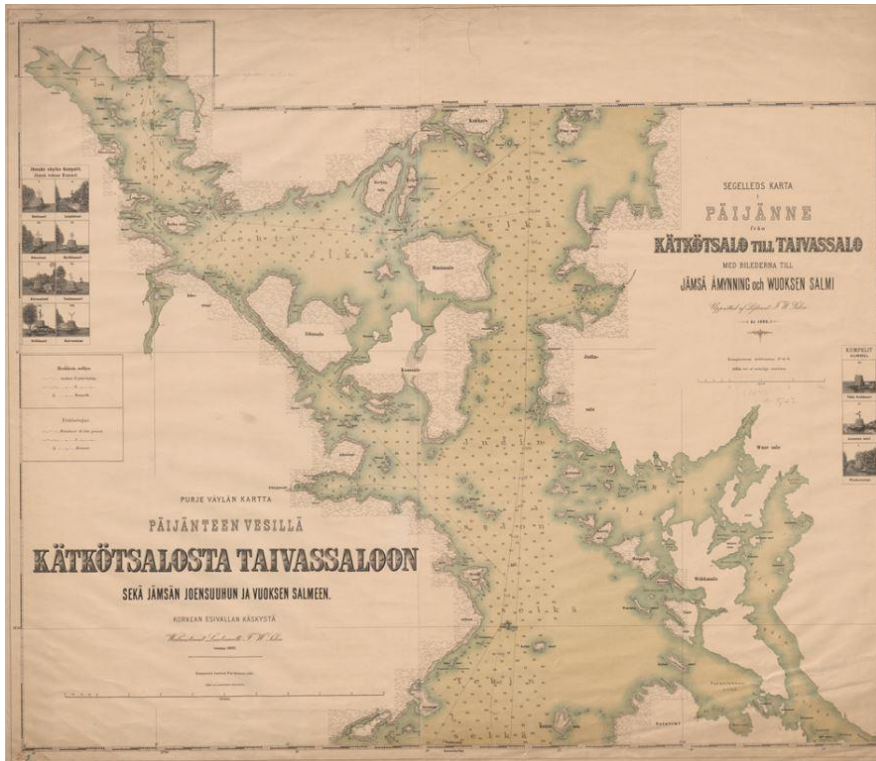
Viikon kestäneen esityövaiheen aikana tutkijat tutustuivat inventoitavaan saaristoon perehtymällä muun muassa eriaikaiseen kartta-aineistoon, ilmakehän kuva-aineistoon, kirjallisuuden ja alueella aiemmin tehtyihin selvityksiin. Esityössä kerättyjen tietojen perusteella valittiin inventoitaviksi saaret, joissa on potentiaalisia luonto- ja kulttuuriarvoja. Saaristoinventoinnin maastotöissä käytettiin vakiintuneita alakohtaisia inventointimenetelmiä.

4.1 Käytetyt lähteet

4.1.1 Arkeologia

Esihistoriallisten kohteiden osalta lähteenä käytettiin Museoviraston ylläpitämää muinaisjäännösrekisteriä. Lähteenä on käytetty myös Petteri Pietiläisen raporttia Kuhmoisten arkeologisesta inventoinnista (2002) sekä Riikka Mustosen raporttia Luhangan muinaisjäännösinventoinnista (2004). Pitäjänhistorioista hyödylliseksi tietolähteeksi osoitettiin Seppo Suvannon Kuhmoisten historia (1965). Tehinselän saarista löytyi tietoa Sirkka-Liisa Rannan teoksesta Tehinselän rantakylissä (2006). Lisäksi haastattelut olivat tärkeä tietolähde. Yksittäinen vihje mahdollisesta muinaisjäännöksestä tuli myös sähköpostitse. Inventoinnin yhteydessä haastateltiin seuraavia henkilöitä: Marja-Leena Filppula, Juha Hinskala, Marja-Leena Ilmonen, Pirjo Koivikko, Tapani Koskinen, Raija Lindfors, Mika Matikainen, Juha Salonen, Juhani Saloranta, Unto Turpeinen ja Seppo Unnaslahti. Muutamassa tapauksessa annetut löytötiedot eivät riittäneet kohteen tarkkaan paikallistamiseen.

Vanhojen kummeleiden paikantamisessa olivat apuna luutnantti Fredrik Wilhelm Selinin vuosina 1880—1884 laatimat Päijänteen purjeväyläkartat. Kuhmoisten ja Kärkisten salmen aluetta kuvaavat purjeväyläkartat ovat saatavissa Arkistolaitoksen digitaaliarkistosta. Luhangan osalta käytössä oli vuoden 1922 sisävesikartta, joka on saatavissa kansalliskirjaston Doria-palvelusta.

1. F. W. Selinin laatima Päijänteen purjevälkäkartta vuodelta 1882. Arkistolaitos.

4.1.2 Rakennustutkimus

Rakennustutkimuksessa ensisijaisen lähdeaineiston muodostivat kohteiden omistajien ja asukkaiden haastattelut, kuntakohtaiset historiikit, aiemmin alueella tehdyt rakennusinventoinnit, saaristoa koskevat kartta-aineistot eri vuosikymmeniltä sekä ELY-keskuksen RHK-kiinteistörekisteristä saadut saari- ja kiinteistökohtaiset rakennuslupatiedot.

Kuntakohtaisia historiateoksia olivat Kuhmoisten historia osat I-II (1965–2000), Vanhan Korpilahden historia (1994) sekä Luhangan kirja (1965), jotka toimivat perusteoksina. Myös paikallisia ilmiöitä ja kyliä käsittelevät teokset antoivat tietoa saariasutuksesta. Tällaisia teoksia olivat Seppo Unnaslahden teos (2014) Kirkonkylästä kaskimaille, Pertti Gyldénin kirjoittama teos Pihlajakoski – Poukama Päijänteellä (2003), Sirkka-Liisa Rannan kirjoittama teos (2006) Tehinselän rantakylissä: Ruolahden, Tehinniemen ja Säynätlahden seudun asutusta ja elämää sekä Mikko Strangin teos (2000) Iloniemen sahan historiasta. Kirjallisuuden avulla pyrittiin muun muassa tarkastamaan haastateltujen henkilöiden kertomia tapahtumia ja ajoittamaan tarkemmin pihapiirejä

sekä ilmiöitä, jotka ovat vaikuttaneet kohteiden historiaan. Kaikkiaan kirjallisuus tarjosi vain sirpalemaista tietoa saarten vaiheista.

Tärkein lähde oli haastatteluaineisto. Saaria ei ole aiemmin tutkittu ja niistä ei ole kerätty juurikaan asutushistoriallisia tietoja. Tämän vuoksi kohteiden omistajat ja käyttäjät ovat tärkeitä informantteja pihapiirien ja saarten vaiheiden selvittämisessä. Suurimmassa osassa inventoituja kiinteistöjä olikin asukkaita paikalla kertomassa kohteiden vaiheista. Osa kohteiden omistajista tavoitettiin puhelimitse ja osa otti yhteyttä myöhemmin sähköpostitse tai soittamalla. Joidenkin kohteiden osalta toivotaan kohdetietojen omistajapostituksen yhteydessä saatavan vielä lisätietoa kiinteistön vaiheista. Paikalliset henkilöt toimivat kohteiden omistajien lisäksi arvokkaina informantteina. Heitä oli Kuhmoisissa paikallishistorian asiantuntija, kotiseutuneuvos Seppo Unnaslahti sekä satamayrittäjä Juha Hinskala, jotka antoivat ensiarvoista tietoa saarien pihapiireistä sekä niihin liittyvistä henkilöhistorioista ja tapahtumista.

Keski-Suomen museon rakennustutkimuksen inventointiaineisto vuosilta 1989–1990 Kuhmoisista ja vuodelta 1996 Luhangasta antoivat tietoa jo aiemmin Päijänteellä inventoiduista yksittäisistä saarikohteista. Näitä kohteita olivat Uotilansaaren Uotila, Varrasniemi ja Lavioslahti sekä Luhangan Korppisensaaren Huvila-niminen kiinteistö. Pihapiirit dokumentoitiin ja niissä tapahtuneet muutokset kirjattiin saaristoinventointihankkeen yhteydessä.

Maanmittauslaitoksen vanhat painetut kartat auttoivat kartoittamaan kunkin alueen saarien rakentamista. Kartta-aineistoa on kertynyt Kuhmoisten osalta vuosilta 1963–1969 ja 1985–1989, Luhangassa 1969, 1985 ja 1992 ja Korpilahden Kärkistensalmelta 1962–1972 ja 1988–1992. Näitä karttoja vertaamalla nykytilannetta kuvaavaan karttaan saatiin pihapiireille ajoitushaarukoita sekä pystyttiin tarkastamaan rakennuskannassa tapahtuneita olennaisia muutoksia (yksittäisten rakennusten purkaminen, uudisrakentaminen). Lähtökohtaisesti saaristosta pyrittiin kartoittamaan ja sen perusteella inventoimaan kaikki 1960-luvun alussa kartassa jo olleet ja siellä edelleen vuonna 2015 olevat kohteet.

4.1.2.1 Aiemmat tutkimukset

Keski-Suomen museo tallentaa jatkuvasti rakennetun ympäristön kulttuurihistoriallisia arvoja inventoimalla rakennusperintöä pääasiassa kuntakohtaisesti tai kaava-alueittain. Ensimmäiset maakunnalliset rakennusinventoinnit ovat vuosilta 1979–1996. Niissä tutkimuksen pääpaino oli ennen vuotta 1940 valmistuneissa kulttuurihistoriallisissa kohteissa. Inventoinnin yhteydessä tarkasteltiin saarten rakennuskantaa vain Jyväskylän Säynätsalossa (1987), Jyväskylän entisen maalaiskunnan yksittäisissä saarissa (1995), Jämsän suurimmissa saarissa (1980), Luhangassa (1996) sekä Kuhmoisissa (1989). Kuhmoisissa ja Luhangassa on yksittäisiä saaria tänä aikana inventoitu Keski-Suomen museon toimesta vuosina 1989 ja 1996. Vuonna 2009 vahvistettuun maakuntakaavaan maakunnallisesti merkittäviä kohteita inventoi Anu Eerikäinen vuonna 2003. Kuhmoisten saarista löytyi maakunnallisesti merkittäviä pihapiirejä kolme, kaikki samasta saaresta, ja Luhangasta yksi. Vuosina 2012–2014 tehdyssä maakunnallisessa kolmivuotisessa modernin rakennusperinnön inventointihankkeessa ei huomioitu saarien rakennuskantaa.

Saaristoinventoinnin pilottihankkeessa vuosina 2007–2008 inventoitiin Korpilahden, Jämsän ja Jyväskylän maatieyhteyttä vailla olevia saarikohteita. Korpilahdella saaria inventoitiin tässä yhteydessä ensimmäistä kertaa. Inventointi keskittyi etupäässä Jämsän ja Luhangan kuntarajan läheisyydessä oleviin suurimpiin saariin.

4.1.3 Luontokartoitus

Tavoitteena oli selvittää kohdealueiden mahdolliset luonnonsuojelulain (LsL 29§) mukaiset luontotyypit, edustavat perinnebiotoopit ja muut merkittävät elinympäristöt. Lisäksi tavoitteena oli kirjata ylös harvinaiset ja uhanalaiset lajihavainnot. Luonnonsuojelulain mukaisista yhdeksästä (9) luontotyypeistä Keski-Suomessa esiintyy ainakin jalopuumetsiköitä ja tervaleppäkorpia. Maakunnan jalopuumetsiköt muodostuvat valtaosin metsälehmuksesta, mutta yksittäisiä vaahtera- ja jalavametsiköitäkin esiintyy. Mahdollisesti maakunnasta on löydettävissä myös luontotyypin kriteerit täyttäviä hiekkarantoja, katajaketoja ja pähkinälehtoja.

Perinnebiotoopit ovat perinteisten elinkeino- sekä maankäyttötapojen muovaamia luontotyyppisiä, joilla esiintyy niille erikoistunutta eliölajistoa. Perinnebiotooppeja ovat mm. kedot, niityt, hakamaat ja metsälaitumet. Perinnebiotoopit ovat maankäyttötapojen muutosten vuoksi käyneet erittäin uhanalaisiksi.

Harvinaisten ja uhanalaisten lajien havainnoinnissa keskityttiin kasvilajeihin (putkilokasvit ja sammalet), jotka ovat hankkeen luontokartoittajan erikoisosaamisaluetta. Maastotöiden ajoittuminen keskikesään oli myös kasvilajien havainnoinnin kannalta optimaalinen ajankohta.

Olemassa oleva luontotieto koottiin ympäristöhallinnon ylläpitämästä paikkatietoaineistosta (ArcMap) sekä uhanalaisrekisteristä (Hertta/Eliölajit). Lähdeaineistona käytettiin peruskarttoja, ilmakuvia ja kallioperäkarttoja. Keski-Suomen tunnetut jalopuumetsiköt sijoittuvat Muinais-Päijänteen rantaviivan tuntumaan, joka on noin 20 metriä nykyistä Päijänteen pintaa (78 mpy) korkeammalla. Tämän perusteella luontotyyppikartoitus jalopuumetsiköiden osalta kohdistettiin saariin jotka kohoavat yli 100 metriä meren pinnan yläpuolelle. Tervaleppäkorpia etsittiin peruskartan perusteella suo-, kosteikko- ja muilta alavilta alueilta.

Perinnebiotooppien lähdeaineistona käytettiin nykyisiä ja vanhoja peruskarttoja, joista selvitettiin saarten maankäyttöä. Inventoitavaksi valittiin saaret, joissa on tai on ollut peltoja, niittyjä tai vanhaa asutusta. Ilmakuvia käytettiin apuna etenkin laajoissa saarissa potentiaalisten perinnebiotooppi- ja luontotyyppikohteiden etsimisessä. Kallioperäkartoista selvitettiin alueet, joilta on mahdollista löytää ravinteisuudeltaan vaateliaita ja usein harvinaisia kasvilajeja.

Edellä mainituilla lähdeaineistoanalyseillä kartoitettavaksi valikoitui 41 saarta tai saariryhmää. Suojelualueiksi perustetut saaret tai saarenosat jätettiin pääsääntöisesti kuitenkin kartoituksen ulkopuolelle. Kuhmoisissa ja Luhangassa inventoitavia saaria oli kummassakin 18 kpl ja Jyväskylässä 5 kpl. Luontokartoittaja rantautui rakennustutkijan ja/tai arkeologin mukana satunnaisesti myös muihin saariin, joista kertyi satunnaista lajihavaintotietoa.

4.2 Inventoinnin kenttätyömenetelmät

4.2.1 Arkeologia

Inventoinnissa käytettiin kajoamattomia tai vähäisesti kajoavia inventointimenetelmiä. Näihin menetelmiin kuuluvat pintahavainnointi ja koekuopitus. Kohteet löytyivät pääasiassa havainnoimalla maastoa, kasvillisuutta ja ympäristöä. Inventoinnissa maata kaivettiin ainoastaan pienten koekuoppien tai koepistojen verran. Löytyneisiin kuoppakohteisiin tehtiin koekuoppa ajoituksen ja tarkoituksen selvittämiseksi. Pintapoiminta ei menetelmänä soveltunut saaristoinventointiin, sillä saarissa ei ole juuri ollut sellaista toimintaa, joka toisi esiin kasvillisuudesta avointa maanpintaa. Rantahietikot ja maasta paljastuneet juurakot kuitenkin tarkistettiin. Inventoidut saaret kierrettiin yleensä ympäri. Suurimmista saarista, Rekisalosta ja Mustassalosta, valittiin lupaavilta vaikuttavista alueista, jotka käytiin tarkastamassa. Löydetyt kohteet valokuvattiin ja mitattiin. Lisäksi niiden paikkatiedot tallennettiin GPS-laitteella.

4.2.2 Rakennustutkimus

Rakennetun ympäristön ensisijaisena kenttätyömenetelmänä oli dokumentoituin ja haastatteluun keskittyvä tietojenkeruu. Tavoitteena oli pihapiirin rakennuskannan nykytilan dokumentointi, rakennusten ajoittaminen, säilyneisyyden ja muutosten kartoittaminen sekä asutushistoriaan liittyvän rakennustyyppin määrittely (elinkeinohistoria/huvilakulttuuri). Mahdollisuuksien mukaan myös kohteiden historiasta kerättiin tietoa. Dokumentointi tehtiin kuvaamalla ja havainnoimalla. Jokaisesta pihapiirin rakennuksesta otettiin kuva ja aistihavainnoin kerättiin tiedot pääasiallisista rakennusmateriaaleista ja -tekniikasta. Havainnoinnin tueksi tehtiin myös muistiinpanoja. Paikalla olleet tai puhelimitse tavoitetut omistajat tai asukkaat haastateltiin kohteiden historiaan ja edellä mainittuihin dokumentointitietoihin liittyen. Jokaiseen inventoituun kohteeseen jätettiin kirje, jossa kerrottiin vierailun syy, esiteltiin hanke ja pyydettiin tarvittaessa ottamaan yhteyttä inventoijaan. Niihin kohteisiin, joista ei ketään tavoitettu, jätettiin yhteydenottopyyntö ja tieto käynnistä päivämäärineen ja kellonaikoinen. Osa näistä kohteista on jäänyt toistaiseksi avoimiksi ja mahdollisesti

myöhemmin omistajapostituksen jälkeen täydennettäväksi. Erityisesti Korpilahden ja Luhangan inventointialueella kertyi kohtalaisesti tällaisia kohteita.

Saarten vanhimmat rakennuskohteet pyrittiin ennen rantautumista kartoittamaan kartoista. Haasteeksi muodostui paikoitellen karttamateriaalin nuoruus. Esimerkiksi Korpilahden Kärkistensalmen itäpuolella vanhin käytettävissä ollut kartta-aineisto oli vuodelta 1972, jolloin vanhimpien kiinteistöjen paikallistaminen osoittautui kartan perusteella vaikeaksi. Tämän vuoksi osa saarista kartoitettiin ensin veneestä käsin ja rantauduttiin vain valintakriteerit (ennen 1960-lukua valmistuneet kohteet, elinkeinohistoria, varhainen huvilakulttuuri) täyttäviin kohteisiin.

4.2.3 Luontokartoitus

Pienet saaret kartoitettiin kauttaaltaan, mutta nuoret mökkitontit jätettiin kartoituksen ulkopuolelle. Laajoissa saarissa kartoitettiin etukäteen tarkistettaviksi valitut kohteet. Maastohavaintojen paikkatieto tallennettiin GPS-paikantimeen ja havaintotiedot kirjattiin vihkoon tai lomakkeille. Kohteilta otettiin myös valokuvia. Merkittävistä lajihavainnoista kerättiin näytteitä, jotka tallennetaan joko Jyväskylän, Oulun tai Helsingin kasvimuseoihin.

5 TULOKSET

Tässä luvussa luodaan yleiskatsaus Päijänteen saaristoinventoinnin tuloksiin. Kohdekartat sekä tarkemmat tiedot yksittäisistä kohteista on koottu erillisiin liitteisiin. Liitteestä 1 löytyvät saarikohtaiset kartat, joihin on merkitty kaikkien kolmen tutkijan inventoimat kohteet. Tutkimusalueelta löytyneiden arkeologisten kohteiden tiedot ovat liitteessä 2. Kuvaliitteessä 3 esitellään saarten rakennusperintökerroksia vuosikymmenittäin ja saarilta inventoituja luontokohteita käsitellään tarkemmin liitteessä 4.

5.1 Arkeologiset kohteet

Tutkimusalueen saarissa ei ole aiemmin tehty arkeologista inventointia. Tutkimusalueelta tunnettiin kuitenkin ennestään kaksi esihistoriallista muinaisjäännöskohdetta: Kuhmoisten Uotilansaaren rautakautiset hautaröykkiöt sekä Luhangan Avosaaren kivikautinen kalliomaalaus. Saarilta etsittiin sekä esihistoriallisen että historiallisen ajan arkeologisia kohteita. Inventoinnissa raportoitiin 19 kiinteää muinaisjäännöstä. Kohteista kolmesta on Kuhmoisista, yksi Luhangasta ja viisi Korpilahden Kärkistensalmesta. Kohteista yksi ajoittuu rautakaudelle (noin 500 eaa.—1300 jaa.). Loput kohteista voidaan ajoittaa väljästi historialliselle ajalle (noin 1300—1900 jaa.). Kohteista suurin osa on vanhoja kummelinpaikkoja. Lisäksi inventoinnissa raportoitiin 38 muuta kulttuuriperintökohdetta, jotka ovat ajoitukseltaan moderneja tai joiden ajoitus ja funktio on epävarma. Muiksi kulttuuriperintökohteiksi on laskettu myös vanhojen rakennusten jäännökset, joiden tarkka paikallistaminen osoittautui umpeen kasvaneesta maastosta johtuen vaikeaksi. Muista kulttuuriperintökohteista 19 on Kuhmoisista, 13 Luhangasta ja 6 Korpilahden Kärkistensalmesta.

5.1.1 Esihistoriallinen aika

Tutkimusalueen saarissa on kaksi ennestään tunnettua esihistoriallista kohdetta. Kuhmoisten Uotilansaaren pohjoisimmassa osassa, Rautsaarenkärjessä, on kaksi rautakautteen ajoittuvaa hautaröykkiötä. Paikalla on sijainnut mahdollisesti myös kolmas röykkiö, joka on tuhoutunut kummelia rakennettaessa. Mahdollisesti tästä hävinneestä röykkiöstä ovat peräisin löydöt (KM 22365), jotka tulivat esille Jussi-Pekka Taavitsaisen

johdolla vuonna 1984 kummelin pohjoispuolisessa rinteessä tehdyssä koekaivauksessa. Löytöihin kuuluu muun muassa miekka, E-tyypin keihäänkärki, ketjünkannatin, spiraa-leja, tasavartinen solki sekä palanutta luuta. Timo Miettinen löysi vuonna 1976 Luhan-gan Avosaaresta kivikautisen kalliomaalauksen. Kalliosta voi erottaa kolme maalausjäl-keä, joista parhaiten säilynyt hahmo muistuttaa sekä hirveä että venettä. Kaksi muuta huonosti säilynyttä maalausta esittävät ilmeisesti myös hirveä. Avosaaren kalliomaalaus on ajoitettu maalauskorkeuden perusteella tyypillisen kampakeramiikan aikaan (3300—2800 eaa.).

Inventoinnissa raportoitiin uutena kohteena yksi kiinteä muinaisjäänös, joka voidaan ajoittaa rautakaudelle. Korpilahden Sahinsaaresta saatiin tieto röykkiöstä, joka muistut-taa Korpilahden Tarvaannenän röykkiötä. Saaren korkeimmassa paikassa sijaitsevaa röykkiötä on vaikea havaita, sillä se on kokonaan sammalten peittämä. Kivet samma-leen alla ovat kuitenkin irtonaisia. Toisesta Kärkistensalmen saaresta, Tahkosaaresta, tunnetaan ennestään rautakautinen röykkiö. Välimatka Tahkosaaren ja Sahinsaaren röykkiöiden välillä on vain vajaa kilometri.

Tutkimusalueelta raportoitiin kaksi arkeofyyttihavaintoa. Kuhmoisten Viisverkkosessa kasvaa törrösaraa. Lähimmät törrösaraesiintymät ovat Hämeen puolella Sysmässä ja Hartolassa. Luhangangon Korppisesta löytyi nurmilaukkaa, jota esiintyy rautakautisilla tai keskiaikaisilla asuinpaikoilla. Luhangasta ei tunneta ennestään yhtään pronssi- tai rauta-kautista kiinteää muinaisjäänöstä tai irtolöytöä, joten Korppisen nurmilaukkakasvusto saattaa hyvinkin muuttaa aiempaa kuvaa kunnan esihistoriasta.

Näyttää siltä, että tutkimusalueen saaret eivät ole houkutelleet puoleensa kivikautista asutusta. Tämä selittyy osin sillä, että saarten rannat ovat tavallisesti louhikkoisia. Esi-historiallisella ajalla suosittiin asuinympäristöinä loivia rantahietikoita. Kaikkia neljää tutkimusalueen saarta, joista on tavattu esihistoriallisia kohteita (Uotilansaari, Avosaari, Korppinen, Sahinsaari), yhdistää se, että ne eivät ole kaukana mantereesta. Tämän tie-don valossa voidaan todeta, että kovin kauas järvenselälle ei lähdetty. Samaan tulokseen tultiin myös pilottihankkeessa Jämsän osalta.

Esihistoriallisen ajan jäljet ovat vähäisiä tutkimusalueen saarissa. On kuitenkin muistet-tava, että inventoinnissa käytiin läpi vain sellaisia saaria, joihin on mahdollista päästä

ainoastaan veneellä. Mikäli halutaan saada todellinen kuva tutkimusalueen saarten käytöstä esihistoriallisena aikana, on otettava huomioon myös ne saaret, joihin on nykyisin maayhteys. Kuhmoisten Papinsaaresta, Luhangan Judinsalosta ja Korpilahden Tahkosaaresta on tehty esihistoriallisia löytöjä, mutta saaret rajautuivat silta- tai maantieyhteyden vuoksi inventoinnin ulkopuolelle. Tarkasteltaessa saarten asutusta ja käyttöä esihistoriallisena aikana on huomioitava myös ne Muinais-Päijänteen aikaiset saaret, jotka ovat nykyisin mannerta.

5.1.2 Historiallinen aika ja uusi aika

5.1.2.1 Kuhmoinen

Historiallisena aikana Kuhmoisten saarien nautinta oli monipuolista. Saarissa poltettiin kaskea, ja ne toimivat kalastajien tukikohtina. Saaret tarjosivat niittymaita, niinimetsiä ja laitumia lampaille ja karjalle. (Suvanto 1965: 260—261.) Laidunnusperinne säilyi pitkään, sillä Tehinselän saaria käytettiin lampaiden ja hevosten laidunmaina vielä 1900-luvun alussa. (Ranta 2006: 112.) Saarella harjoitettu elinkeinotoiminta on jäänyt toisinaan elämään saaren nimessä. Tällaisia saarten nimiä ovat esimerkiksi Lammassaari ja Uotilansaaren vanha nimi, Vasikkasalo. Puolestaan Uotilansaaren pohjoiskärjen, Rautsaaren, kerrotaan saaneen nimensä siitä, että siellä on keritty lampaita (Linden 1925: 29). Huhtsaarten nimi viittaa huhtakasken polttoon. Myös kalastukseen liittyviä saarten nimiä löytyy useita kuten Ansiossaari, Säynätsalo ja Kalasaaret.

Pysyvän asutuksen kynnyks madaltui isonjaon jälkeen maanomistussuhteiden selkiytymisen myötä. Ensimmäiset pysyvät torpat perustettiin Mustassaloon ja Sarvisaloon 1700-luvun jälkipuolella. Muiden pysyvästi asutettujen Päijänteen saarten asutushistoria alkaa 1800-luvulta. (Suvanto 1965: 176, 178—179.)

Saarten varhaisesta asutusvaiheesta kertoo Rekisalosta löydetyn paimenten majan mahdolliset jäännökset, jotka voivat ajoittua jopa 1700-luvulle. (Unnaslahti 2014: 158.) Myös Mustassalon Yläjärven ensimmäinen rakennus on 1700-luvun lopulta. Rakennuksen perustaan kuuluneita kiviä on mahdollisesti paikalla edelleen. Perimätiedon mukaan 1700-luvulle ajoittuisi myös Mäntysaaren merkkipuu, johon lohkottiin aikoinaan maanjakoon liittyvä rajamerkki. Mäntysaaresta saatiin myös tieto, että saaren itärannalla olisi

1700-luvulta peräisin olevan rakennuksen jäännökset. Rakennuksen paikkaa ei kuitenkaan löytynyt. Sen sijaan Selkäsaaresta paikallistettiin 1800-luvulla eläneen erakon maan pohja.

Haukkasalons eteläpuolella on kaksi saarta, jotka ovat olleet vanhoja Kuhmoisten ja Jämsän rajapaikkoja. Vuonna 1448 annetun tuomion mukaan raja kulki Pihlajasaaren sekä Haukkasaaren eli entisen Haukkakallionsaaren kautta koilliseen Päijänteen toiselle rannalle. (Suvanto 1965: 110—113.) Myös Laakasaaren nimi viittaa rajapaikkaan. Haukkasaaresta, Soimasaaresta, Mustassalosta ja Ruokosaarilta raportoitiin rajapyykkejä, jotka sijaitsevat kuitenkin nykyisellä kiinteistörajalla, eivätkä ole luokiteltavissa kiinteiksi muinaisjäännöksiksi.

Saarilta tavattiin elinkeinojen harjoittamiseen liittyviä kohteita. Uotilansaaresta ja Mustassalosta löytyi viljelyröykkiöitä ja Aidassaaresta kiviaita, jotka liittyvät 1800–1900-lukujen peltoviljelykseen. Sen sijaan yhtään kaskialuetta ei saarilta paikallistettu. Kaskenpolttoa on kuitenkin tiettävästi harjoitettu Aitasalossa 1700-luvun puolivälissä (Suvanto 1965: 260). Tietoa ei kuitenkaan ole, kummasta Aitasalon saaresta on kysymys. Tervaa on poltettu Kuhmoisten suurimmissa saarissa, Rekisalossa, Sarvisalossa ja Mustassalossa. Uotilansaaren Varrasniemestä saatiin tieto sepästä, joka oli toiminut siellä joskus 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Varrasniemestä löytyikin pajan pohja. Luultavasti samaan pihapiiriin liittyvät myös muut lähistöltä löytyneet kohteet, joihin kuuluvat toisen rakennuksen pohja, kaivo ja tarkoitukseltaan epäselvä röykkiö. Kalasaaresta löytyi rantakalliolta puoli metriä korkea pystyyn nostettu kivi, joka tulkittiin kala-apajan merkiksi. Tuomisalosta saatiin tieto, että saarella olisi kalamajan jäännökset. Paikkaa ei kuitenkaan käyty tarkastamassa. Mustassalossa Alajärvestä Päijänteelle laskevan kuivuneen joenuoman varrella on vanha myllyn paikka, jota ei onnistuttu kuitenkaan paikallistamaan. Lampsalosta löytyi yksittäinen kuoppa, jonka tarkoitus jäi epäselväksi.

Kuhmoisissa tarkastettiin yhdeksän vanhaa kummelinpaikkaa. Suurin osa kummeleista sijaitsee samalla paikalla, jolle kummeli on pystytetty jo yli 130 vuotta sitten. Hyllän ja Valakan vanhat kummelit on purettu ja korvattu uudella kummelilla. Mahdollisesti myös Kaijansalon eteläkärjessä on vanhan kummelin rauniot, mutta paikkaa ei käyty tarkastamassa. Ilmeisesti Pihlajasaarenkin pystytettiin 1920-luvun alkuun mennessä kummeli, joka on sittemmin hävinnyt.

Teollisuushistoriallisiin kohteisiin kuuluu Aningaistensaaren eli Sahansaaren saha, joka ehti toimia lyhyen aikaa 1920-luvun vaihteessa. Saha kuului samalle Korpisen suvulle, joka omisti myös Ruolahden sahan. Aningaistensaaren sahan perustamisen aikoihin Ruolahden sahan toiminta oli jo ajautunut vaikeuksiin ja seurauksena oli konkurssi vuonna 1924 (Ranta 2006: 157). Saha purettiin Aningaistensaaresta 1930-luvulla. Puuosat ja koneet vietiin Porlammille. (Ranta 2006: 158.) Vanhalla sahanpaikalla on yhä pystyssä betonirakenteita, jotka ovat toimineet koneiden kiinnitysalustoina.

Kuhmoisista kartoitettiin lisäksi seuraavat saaret, joista ei havaittu uusia arkeologisia kohteita: Ansiossaari, Huhtsaaret, Hökänsaaret, Iso Aitasalo (saaren keskiosa kartoittamatta), Iso Ristisaari, Koukku, Lehtinen, Pukki, Pyhänpäänsaaret, Terrisaaret, Tupasalot ja Vähä Aitasalo (saaren etelä- ja lounaisosa kartoittamatta).

5.1.2.2 Luhanka

Entisaikoina saaria on käytetty väliaikaisina hautausmaina rospuuton aikana. Luhangassa eräs inventoiva saarikohde oli Judinsalon eteläpuolella Herjaanlahdessa sijaitseva Ruumissaari, josta tunnettiin hautaamisperinteeseen liittyvää muistitietoa. Luhangassa esiintyykin varsin paljon saaria, joiden nimet viittaavat siihen, että niitä olisi aikoinaan käytetty hautausmaina. Kotkatselässä on toinen Ruumissaari, joka esiintyy samannimisensä jo Kuninkaan kartastossa (1776—1805). Judinsalon pohjoispuolella on Ristisaari ja itäpuolella Kuolemansaari. Hakulinniemen edustalla sijaitsevien Karhusaarten vanha nimi oli Kalmosaaret. Ero on mielenkiintoinen Kuhmoisiin nähden, sillä sieltä ei ole tietoa tai nimistön antamaa viitettä mahdollisista hautasaarista. Luhangassa hautasaaria käyttivät aikoinaan mahdollisesti Judinsalon ja Onkisalonsa asukkaat, joilla oli pitkä matka viedä vainajia kirkonkylälle haudattavaksi. Herjaanlahden Ruumissaaren lisäksi ei käyty tarkastamassa muita mahdollisia hautasaaria, mutta ne olisi syytä tutkia arkeologisesti.

Luhangan osalta ei ollut valitettavasti saatavilla vuotta 1922 vanhempaa vesistökartta-aineistoa. Koska Luhangan alueelta tarkastettuja kummelinpaikkoja ei voitu ajoittaa varmuudelta sitä vanhemmiksi, ne on luokiteltu muiksi kulttuuriperintökohteiksi. Lu-

hangasta käytiin tarkastamassa kuusi kummelinpaikkaa. Joensuunsaaren ja Jänissaaren vanhat kummelit oli purettu ja korvattu uudella kummelilla.

Luhangassa saarten nautinta ei ole ilmeisesti ollut yhtä monipuolista kuin Kuhmoisissa. Luhangasta tavattiin kuitenkin muutama elinkeinohistoriallinen kohde. Rauhalansaaresta saatiin tieto hiilihaudoista, jotka ovat mahdollisesti saarella työskennelleen sepän toiminnan jälkiä. Maastosta paikallistettiin kolme hiilihautaa. Korpinsaaresta löytyi kaksi pitkää peltoviljelyyn liittyvää kiviaitaa. Puolestaan Enonsaaresta ja Korppisesta löytyi mahdollisia kala-apajan merkkejä. Tarkoitukseltaan ja ajoitukseltaan epäselviä kuoppia tavattiin Syystönsaarelta ja Enonsaarelta.

Luhangasta kartoitettiin lisäksi seuraavat saaret, joista ei havaittu uusia arkeologisia kohteita: Iso Riuttasaari, Iso Toivainen, Kajaani, Kiiskinsaaret, Kytösaari, Liansaari, Luhansaari, Rauansaari, Tuomisaari, Vähä Kello ja Vähä Toivainen.

5.1.2.3 Korpilahden Kärkistensalmi

Itäisen Livansaaren eteläosasta löytyi rakennuksen perustan jäännöksiä. Naapurisaaresta saadun tiedon mukaan rakennus olisi kuulunut kirkkoherralle. Kohteesta ei ole kuitenkaan löytynyt mitään tarkempaa tietoa.

Korpilahdella tarkastettiin viisi kummelinpaikkaa. Suurin osa kummeleista sijaitsee samoilla paikoilla, joille kummeli on pystytetty jo yli 130 vuotta sitten. Ainoastaan Lapin vanha kummeli oli purettu.

Jänissaaren pohjoisrannalla on Iloniemen sahan toimintaan liittynyt pihapiiri, joka on hävinnyt viimeistään 1960-luvulla. Paikalla on kaksi rakennuksen perustaa, tiilipiippu ja pönttöuuni. Lisäksi Jänissaaren pohjoisrannalta löytyi neljä kivettyä kuoppaa, jotka saattaisivat myös liittyä Iloniemen sahan toimintaan. Verkkosaaresta löytyi tunnistamattomaan rakennukseen liittyviä betonipalkkeja.

Kärkistensalmen alueelta kartoitettiin lisäksi seuraavat saaret, joista ei havaittu uusia arkeologisia kohteita: Heinäsaari, Huhtsaari, Kesku-Palavas, Korkeasaari, Palavas ja Perä-Palavas.

1. Inventoinnissa löytyneet uudet kiinteät muinaisjäännökset ja muut kulttuuriperintökohteet.

	Kuhmoinen	Luhanka	Korpilahden Kärkistensalmi
Esihistoriallisia kohteita			1
Viljelyryötkiöitä	10		
Kiviaitoja	1	2	
Tervahautoja	4		
Hiilihautoja		3	
Rakennusten pohjia ja osia	5	1	4
Rajamerkkejä	6	1	1
Kummeleita	9	6	5
Hautasaaria		1	
Arkeofyyttejä	1	1	
Kala-apajan merkkejä	1	2	
Teollisuushistoriallisia kohteita	1		
Kuopparakenteita	1	5	5

5.2 Rakennustutkimus

Kuhmoisissa ja Luhangassa on saariasutusta inventoitu Keski-Suomen museon toimesta ensimmäisen kerran vuosina 1989 ja 1996. Inventointi oli osa maakunnallista inventointihanketta, jossa tarkasteltiin ennen 1940-lukua rakennettuja

kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennettuja ympäristöjä. Inventoinneissa ei tarkasteltu kuitenkaan saariasutusta kuin yksittäisinä otantoina. Maakuntakaavaan vuonna 2009 vahvistettuja maakunnallisesti merkittäviä kohteita inventoi Anu Eerikäinen vuonna 2003. Kuhmoisista maakunnallisesti merkittäviä saarikohteita löytyi kolme ja Luhangasta yksi. Korpilahden Kärkistensalmen saaristossa ei ole maakunnallisesti merkittäviä kohteita.

Ennen pilottihanketta Päijänteellä saaria ei ole aikaisemmin käyty järjestelmällisesti läpi rakennuskannan osalta. Aikaisemmin Kuhmoisissa ja Luhangassa inventoidut saarikohteet päivitettiin saaristoinventointihankkeen yhteydessä. Näiden kohteiden nykytila dokumentoitiin ja kirjattiin ylös edellisen inventointiajankohdan jälkeen kohteissa tapahtuneet muutokset.

Inventoinnin yhtenä tavoitteena oli selvittää jokaisen kunnan saarten asuttamishistorian ominaispiirteet ja rakentamisen vaiheet. Tämän lisäksi selvitettiin pihapiirien alkuperäinen käyttötarkoitus; elinkeinotoiminta (kalastus ja maanviljelys) ja huvilakulttuuri. Ero näiden välillä on vakituksessa asumiskäytössä ja niiden ympäristöön liittyvässä toiminnassa. Vakituinen asutus on edellyttänyt omavaraistaloutta aina 1900-luvun puoleen väliin saakka. Omavaraistalous näkyy pihapiireissä maanviljelyksenä (luonto; pelto- ja niittyalueet, rakennuskanta; riihet, heinäladot jne.) sekä usein myös karjataloutena (luonto; muun muassa laitumet, rakennuskanta; muun muassa navetat, tallit ja lampolat). Pääelinkeinona ollut kalastus ei puolestaan jätä erityisiä jälkiä rakennuskantaan tai maastoon. Yleensä kalastustiloillakin on harjoitettu pienimuotoista maanviljelystä tai muuta omavaraistaloudelle tyypillistä toimintaa kalastuksen ohella. Mantereen kehitysvaiheet ovat vaikuttaneet myös saariston historiaan. Siksi aluetta tulee tarkastella kokonaisuutena.

Kuntien osalta saarissa voidaan havaita melko voimakkaana maanviljelyskulttuurin vaikutus, joka osoittautui merkittävämmäksi kuin saarten varhainen huvilakäyttö etenkin Luhangassa ja Kuhmoisissa. Korpilahden Kärkistensalmen osalta inventoitava alue oli melko suppea ja tälle alueelle sijoittui etupäässä varhaisen huvilakulttuurin ja erityisesti sotien jälkeisen voimakkaan huvilarakentamisen esimerkkejä. Kokonaiskäsityksen Korpilahden alueen saarten asutushistoriasta saamiseksi tulisi inventointia tulevaisuudessa ulottaa myös alueen etelä- ja pohjoisosiin.

Kalastuskulttuuriin ja vesillä liikkumiseen liittyneitä rakennustyyppisiä alueilla oli säilynyt vähän. Venetalaita löytyi vanhimman rakennuskannan yhteydestä, osa niistä oli purettu. Venetalaat olivat kuitenkin inventoitujen kuntien alueilla yleisempiä mantereeseen pihapiirien yhteydessä kuin saarissa. Esimerkiksi Korpilahden Kärkistensalmen saarissa ei ollut ainoatakaan venetalasta, kun taas Luhangassa ja Korpilahdella niitä oli kohtalaisesti.

5.2.1 Saarten yleispiirteet ja asutushistoria

Saaret olivat Keski-Suomessa asutuksen vakiintumisen jälkeen, noin 1500-luvulta lähtien pääasiassa kyläkuntien yhteisiä ”ei-kenenkään-maita”. Ne toimivat kesäisin muun muassa karjan laidunmaina tai kalastukseen liittyvinä kausittaisina tukikohtina. Otollisista saarista niitettiin myös heinää kotieläimille. Isojaon myötä 1700-luvun puolivälistä lähtien saarten omistussuhteet muuttuivat yleensä kantatilojen hyväksi. Isojako ja torpparilaitoksen kasvun myötä alettiin saariinkin perustaa enemmän tai vähemmän omavaraisia torppia, jotka voitiin lunastaa itsenäisiksi asetuksen vapauttamisen myötä 1900-luvun alusta lähtien. Inventointialueella suurin osa vanhimmista säilyneistä maanviljelyskulttuuriin liittyneistä pihapiireistä onkin ollut torppia. Näitä on säilynyt erityisesti Kuhmoisissa ja Luhangassa, ei niinkään Korpilahden Kärkistensalmessa. Vasta viime sotien jälkeen saarten arvostus maa-alueena on noussut muun muassa vapaa-ajan lisääntymisen, kulkuyhteyksien paranemisen sekä huvilarakentamisen arvostuksen kasvamisen yhteydessä.

Vanhin saarissa säilynyt rakennuskanta liittyi talonpoikauskulttuuriin ja ensisijaisesti torppariasutukseen. Tilakokonaisuudet sijoittuvat manteretta lähinnä oleviin suurempiin saariin. Rakennukset sijoittuivat kauaksi ranta-alueilta, pellot ympäröivät rakennuskantaa ulottuen usein rantaan saakka. Entisten maatilojen asutushistoria ulottuu 1700-luvulta aina 1900-luvun alkuvuosikymmeneihin; sotien jälkeen saariin syntyi enää harvoja uudistiloja. Saarten vanhimpien maatilakokonaisuuksien rakennuskanta on uusittu parhaimmillaan kolme kertaa, viimeisimmät muutokset esimerkiksi pihapiirien päärakennuksissa on tehty 1960-luvulla, kun vakituinen asutus ja maanviljely saarissa on päättynyt. Pääasiallisesti kuitenkin pihapiirien rakennuskantaa on uusittu mittavasti 1930–1950-luvuilla. Vakituinen asutus saarissa päättyi vaihtelevasti pääasiassa 1960-luvulla ja aivan viimeistään 1980-luvulla. Vakituksen asutuksen ja

maanviljelystoiminnan päättyminen tapahtui samoihin aikoihin maaseutujen autioitumisen kanssa. Saarten maanviljelystoimintaan liittyvä rakentaminen heijastaa samoja yhteiskunnallisia rakentamiseen vaikuttaneita ilmiöitä kuin mantereella.

Saarten maatilojen pihapiirit muodostivat tyypillisen perinteisen tiiviin keskeispihan asunrakennusten, aittarivien sekä ulkorakennusten reunustaessa avointa pihaa. Pihan laidalle tai sen keskelle sijoittui sauna. Vasta 1900-luvun alussa saunarakentaminen siirtyi pihan yhteydestä veden läheisyyteen. Pihapiirien vanhat saunat on ollut tapana purkaa tai ne ovat palaneet. Uudet saunarakennukset rakennettiin rantaan. Luhangan Rauhalansaassa, Rekisaloon Kotisalossa ja Rekisalossa on vanha sauna säilynyt keskeispihan tuntumassa.

Pääosa säilyneestä vanhemmasta elinkeinotoimintaan liittyneestä rakennuskannasta on muutaman huoneen käsittäviä hirrestä salvottuja päärakennuksia, joita on mahdollisesti laajennettu myöhemmin lautarakenteisella osalla. Pihapiireissä on säilynyt vaihteleva määrä ulkorakennuksia. Esimerkiksi useita heinälatoja, navettoja ja riisiä on purettu pois niiden jäädessä käyttämättömiksi ja täten vaille hoitoa. Useiden alkuperäisten piharakennusten käyttötarkoitus on muuttunut niiden jäädessä tarpeettomiksi ja täten ne ovat säilyneet pihapiireissä käytössä ja hoidettuina.

Huvilakulttuuri saapui inventoitujen kuntien alueelle 1900-luvun alussa. Ajalliset erot ovat kuntien välillä pieniä. Saarten virkistyskäyttö oli tuolloin kuitenkin vielä melko vähäistä. Varakkaat yläluokkalaiset rakennuttivat varhaisimmat huvilat laivareittien varsille. Juurikin höyrylaivaliikenteen yleistyminen 1800-luvun lopulta vaikutti säätyläisten kiinnostukseen saarien hyödyntämiseksi virkistyskäyttöön. Varhaisimmat huvilat eivät myöskään sijainneet kovin kaukana satamasta.

Ajanmukaisia suunnitteluihanteita ilmentävät huvilat sijoitettiin vesiltä katsottuna hyvin näkyville paikoille, mutta ei kuitenkaan aivan rantaan. Pihapiiri rakentui yleensä huvilan taakse kauemmaksi rannasta, vain saunarakennus ja mahdollisesti venevaja tai -koppeli sijoitettiin aivan rannan läheisyyteen.

1900-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana rakennettuja huviloita on yhteensä neljä varmistettua. Joidenkin kiinteistöjen alkuperäisestä rakentamisajankohdasta ei ole täyttä varmuutta ja lähteistä saatu ajoitushaarukka voi olla kymmenenkin vuotta.

Inventointialueella huvilarakentaminen alkoi yleistyä 1930-luvulla. Tämä näkyy samankaltaisten, harjakattoisten, yhdestä tai kahdesta huoneesta muodostuvien hirsi- tai lautarakennusten ilmaantumisena saariin. Rakennukset sijoitettiin kauemmas rannasta, mutta näkyville paikoille yleensä kallioiden päälle. Pihapiiriin liittyvät sauna- ja aittarakennukset olivat usein muualta tuotuja, rungoltaan huomattavasti vanhempia kuin asuinrakennukset. Edellä mainittuja, 1930-luvulla valmistuneita huviloita löytyy Kuhmoisten ja Korpilahden inventointialueelta yhteensä useita kymmeniä. Vasta sotien jälkeen, 1940-luvun loppupuolella ja erityisesti 1950-luvulla alkoi huvilarakentaminen kansanomaistua. Tilat ja julkiset tahot myivät edullisesti arvottomiksi maa-alueiksi kokemiaan saaria yksityisille loma-asuntojen rakentamista varten. Saariin siirrettiin talvisin jäiden yli hirsikehikoita eri puolilta manteretta, paikoin jopa pääkaupunkiseudulta saakka, ja erilaiset pienipiirteiset asuin- ja saunarakennukset alkoivat saarissa vähitellen yleistyä. Monet näistä saariin siirretyistä hirsikehikoista olivat kylä- ja kaupunkikeskustoista hyvinvointi-Suomen rakentamisen alta purettuja rakennuksia, jotka myytiin edullisesti edelleen halukkaille tai jopa annettiin pois.

1940–1950-luvuilla pihapiirit alkoivat supistua ja rakennuskanta väheni. Ns. Pula-ajan kesäasuntojen pihapiireissä oli tapana vielä kasvattaa perunaa ja muita hyötykasveja etenkin 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa. Lauta- tai hirsirakenteiset mökit rakennettiin hyvin lähelle rantaa. Sauna sijoitettiin aivan vesirajan tuntumaan yleensä kauemmas asuinrakennuksesta. Tavanomaisesti liiterin, huussin ja vajan käsittävä ulkorakennus sijoitettiin lähelle asuinrakennusta.

Kuhmoisten ja Korpilahden alueen saaristosta löytyy myös kylän yhteisessä virkistyskäytössä olleita saunoja, saunatupia ja tanssilavoja. Tanssilavat on purettu pois, mutta suurin osa rakennuskannasta on edelleen säilynyt pihapiireissä. Esimerkiksi Kuhmoisten Kalasaarella, Pihlajasaarissa ja Aidassaarella sekä Korpilahden Jänissaarella ja Perä-Palavaksessa on ollut vastaavia yleisessä virkistyskäytössä olleita rakennuksia tai rakennelmia. Myös kuntien tai yritysten omistamia, työntekijöiden virkistyskäyttöön tarkoitettuja rakennuksia 1900-luvun alusta ja puolestavälistä löytyy Kuhmoisista.

Kesäasuntojen rakentamisen kulta-aika osuu 1960–1980-luvuille, jolloin kunnissa vapaa-ajan rakennusten rakentaminen kasvoi huippuunsa sekä saarissa että mantereilla.

Uudisrakentamisen sijaan useita vanhempia rakennuksia peruskorjattiin ja laajennettiin tarpeisiin sopivaksi tai koko pihapiirin rakennuskanta saatettiin uusiksi kokonaan. Erilaisten talotehtaiden tuottamat valmistalomallistot alkoivat yleistyä loma-asuntojen rakentamisessa myös saarissa. Muun muassa Kause Oy:n, Myyntiyhdistys Puutalo Oy:n, Honkarakenteen ja Kontiotuote Oy:n huvilamallistojen 1-1,5 kerroksisia tyyppejä löytyy runsaasti inventointialueen saarista. 1990-luvun alun lama hiljensi rakennuttamistoimintaa eikä se ole saavuttanut enää 1960–1980-lukujen suosiota taloudellisesti epävakaa maassa. Rakentaminen saarissa ei ole kuitenkaan täysin pysähtynyt, vaan jatkuu edelleen hiljaisena.

Viimeisten 15 vuoden aikana saariin valmistuneissa huvilarakennuksissa ei ole juurikaan nähtävissä merkittäviä eroja asuinrakentamiseen verrattuna. Vaatimukset loma-asuntojen sijainnista ovat viimeisten 20 vuoden aikana kasvaneet; mökeille halutaan päästä vaivattomasti ja nopeasti vuodenaikasta riippumatta. Myös loma-asuntojen tekniset vaatimukset ovat kohonneet. Juokseva vesi ja sähkö mahdollistavat mökkien asuinmukavuuden asuinrakentamiseen vastaaviksi. Uudet loma-asunnot ovat pinta-alaltaan suurempia kuin vielä 1980-luvulla; tilastotiedon mukaan 2000-luvulla rakennettujen vapaa-ajan asuinrakennusten keskiarvo pinta-alalle on 72m².

Nykyään kesämökeillään viihtyvät suuret ikäluokat, joiden kotitila on sijainnut saarella tai heidän toimestaan saariin on rakennettu vapaa-ajan asunnot 1960–1970-luvuilla. Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2012 mökinomistajien keski-ikä oli 62 vuotta. Näistä vain 5 % oli alle 40-vuotiaita. Jopa vakituisesta asumisesta saarella haaveilevia, eläkkeellä olevia kesämökkiläisiä tavattiin maastotöiden yhteydessä.

5.2.2 Kuhmoinen

Kuhmoisissa maastotyöt aloitettiin kunnan etelärajalta pohjoiseen edeten. Eteläosa kunnasta kuuluu kirkonkylän vaikutuspiiriin, keskikohta vesialueesta Ruolahden kylään ja pohjoisessa Pihlajakosken kylään. Kunnan pohjoisin piste on Mustassalon koillispuolella Luhangan ja Jämsän keskikohdassa Saviselän jylhässä Kakarin saarella. Kirkonkylän lähistöllä sekä kunnan pohjoisrajalla sijaitsevat Kuhmoisten suurimmat

saaret, joissa maaperä on ollut otollista muun muassa maanviljelyyn. Kuhmoisiin sijoittuivatkin inventointialueiden suurimmat saaret.

Saarten rakentaminen on Kuhmoisissa ollut erityisen rikasta ja monivivahteista jo kolmen vuosisadan ajan. Saaria on osattu hyödyntää monin tavoin jo pitkään. Maanviljelystaloutta on harjoitettu suurimmissa saarissa jo 1700-luvun lopulta lähtien. Sarvisalo on kirkonkylän alueella ollut ensimmäinen saari, jossa vakituinen asutus ja maanviljely on aloitettu 1760-luvulla. Uotilansaassa vakituinen asutus ja maanviljely aloitettiin 1800-luvun puolenvälin jälkeen ja viereisessä Rekisalonsaassa viljelystoiminta alkoi 1800-luvun alussa. Edellä mainituista saarista vain Uotilansaassa on säilynyt alkuperäinen pihapiiri, joskin osa maatalouteen liittyvistä, käyttämättömäksi jääneistä rakennuksista on purettu 1960–1970-luvuilla. Sarvisalon ja Rekisalonsaassa on uusittu lähes kokonaan 1930- ja 1950-luvuilla. Näihin saariin sijoittuu myös kirkonkylän kantatilojen torppariasutusta ja itsellisiä tiloja 1900-luvun alusta. Selkäsaassa ja Rekisalonsaassa tiedetään olleen paimenen ja erakon majoja, kun taas ainakin Tuomisalonsaassa ja Iso Aitasalonsaassa tiedetään olleen myös kalamajoja. Koreakoivu-nimisessä saarissa Kuhmoisten, Sysmän ja Padasjoen rajalla on erakkokalastaja Toivo Pylväläisen mökki, joka kunnostettiin vuonna 2011 matkailutarkoituksiin. Koreakoivu jätettiin tällä kertaa inventoinnin ulkopuolelle.

Kunnan pohjoisrajalle sijoittuu kaksi suurta saarta; Mustassalo ja Haukkasalo, joista jälkimmäinen jätettiin inventoinnin ulkopuolelle lossiyhteyden vuoksi. Molemmissa saarissa on vakituinen asutus ja maanviljely aloitettu 1700-luvulla. Mustassaloon sijoittuu neljä entistä maanviljelyksessä ollutta torppaa, joiden pihapiirien rakennuskanta on uusittu 1950- 1960-luvuilla.

Suuriin saariin perustetuille tiloille ovat kuuluneet usein myös pienemmät lähialueen saaret. Samoin mantereiden kantatilat ovat isojaon jälkeen omistaneet osan tilojen läheisyyteen kuuluneista saarista. Kuhmoisissa esimerkiksi Sarvisalon tilan vuokratiloja on rakennettu lähinnä 1900-luvun alkupuolella näihin pienempiin, talolle kuuluneisiin tilaa ympäröiviin saariin.

Muita varhaisia, 1900-luvun alun elinkeinotoimintaan ja vakituiseen asutukseen liittyviä tiloja on Uotilansaaren, Rekisalonsaassa, Sarvisalon ja Mustassalonsaassa lisäksi Viisverkkosessa, Lehtisessä, Aidassaarissa, Soimasaarissa, Sahansaarissa ja Mäntysaarissa.

Seppo Unnaslahden mukaan Kuhmoisissa on 1900-luvun alussa ollut jo n. 20 asuttua saarta.

Kuhmoisissa näkyy poikkeuksellisen vahvana teollisuustoiminta myös saarissa. Kuhmoisten sahan omistukseen on kuulunut aikanaan paljolti saaria ja niihin on noussut sahan toimesta myös rakennuskantaa. Ruolahden kylän vaikutuspiiriin kuuluu Aningaistensaareen eli Sahansaareen aikaisintaan vuonna 1918 perustettu saha. Aiemmin saarella oli tervatehdas ja veneveistämö. Laivanvarustustoimintaa on ollut laivurin pihapiirissä Soimasalossa, kun taas Mustassalossa on myös sijainnut saaren torppien yhteinen vesivoimaa hyödyntävä mylly.

1900-luvun alussa virkistyskäyttöä oli esimerkiksi kunnan tai teollisuusyritysten omistamissa saarissa. Näitä olivat muun muassa Viisverkkonen ja Vähä Lampsalo, joihin saha tai kunta oli rakennuttanut puitteet erilaisten tapahtumien järjestämiseksi.

1900-luvun alkuun (ennen 1930-l.) liittyneeseen huvilarakentamisen esimerkit löytyvät Kuhmoisista höyrylaivareittien varsilta. Huviloiden rakentaminen varakkaan yläluokan toimesta alkoi Kuhmoisten saarissa 1910-luvulla. Kirkonkylän vaikutuspiiriin kuului 1920-luvun alussa valmistunut Hökkä ja Uotilansaaren 1920-luvun jälkipuolelta Varrasniemen huvila. Pohjoisimmaksi sijoittuu Pihlajakosken kylän vaikutuspiiriin sijoittuva laivurin rakentama Soimasaari, jossa rakennustekniikaltaan Suomen rakentamistekniikasta poikkeava huvila valmistui vuonna 1912.

Huvilarakentamisessa käännteentekevä aika oli 1930-luku. Vuosikymmenen aikana huvilarakennusten määrä tuplaantui, ellei jopa kolminkertaistunut. Vielä huviloiden rakentaminen ei kuitenkaan ollut jokamiehen saavutettavissa, joskin se oli kansanomaistunut edellisistä vuosikymmenistä. Nyt myös hyvin pieniin saariin alkoi nousta lautarakenteisia huviloita. Muun muassa Selkäsaari, Vähä- Aitasalo, Hunkerit, Huhtsaari, Laivasaari, Valakka, Sitkee ja Sarvisalon ympärillä olevat saariryhmät saivat ensimmäiset huvilarakennukset.

Vuonna 1939 alkanut talvisota vaikutti kokonaisvaltaisesti oloihin niin mantereella kuin saarissa. Rakennustoiminta lakkasi, tuli sopeutua uusiin epävarmoihin, säännösteltyihin olosuhteisiin. Kaiken muun ohella myös rakentaminen väheni. Sota-aikana Kuhmoisten suurimmissa saarissa venäläiset sotavangit tekivät metsätöitä. Työvoima oli majoitettu

joko pihapiireihin pystytettyihin parakkeihin tai maatiloille. Muun muassa Rekisalon Papulassa, Sarvisalon Rasissa ja Mustassalossa majaili työssä olleita sotavankeja.

Sotien jälkeen alkoi koko Suomen vilkkaan jälleenrakentamisen aika, joka kesti 1940-luvun jälkipuoliskolta 1960-luvun alkuun. Katseet suunnattiin jälleen tulevaisuuteen. Saarissa alkoi rakennuttamistoiminta jälleen elpyä. Karjalan evakoita majoitettiin myös Uotilansaaren Uotilaan. Kytksaarissa, Tupasalossa, Lampsalossa, Keitaassa, Iso Aitalalossa, Pesäluodossa, Ruokosaaressa, Soimasaarissa sekä Iso Ristisaarissa aloitettiin uudisrakentamistoiminta. Suurin osa näistä kiinteistöistä liittyi vapaa-ajan viettoon.

Tähän aikaan myös saarten tilojen päärakennuksia uusittiin voimakkaasti tai lohkomisten myötä perustettiin uudelleen. Uotilansaaren Kessalmi oli yksi harvoista alueelle sotien jälkeen perustetuista uudistiloista. Rekisalon Papula, Kotisalo ja Rekisalo saivat uudet päärakennukset 1950-luvulla ja myös Aidassaaren Pihkalan tilan päärakennus uusittiin 1940-luvulla. Myös Mustassalossa ja Mäntysaaressa tehtiin 1950-luvun aikana asuinrakennusten laajennuksia ja uudisrakennuksia vanhoihin pihapiireihin.

1960-luvulla alkoi maaseutujen ja saarten autioituminen vilkkaan rakennuskauden jälkeen. Vakituinen asutus, maanviljelys ja eläinten pito loppuivat vaiheittain 1980-lukuun mennessä. Tilat siirtyivät vapaa-ajan viettopaikoiksi. Rekisalosta, Uotilansaaren Uotilasta ja Sarvisalosta väki muutti mantereelle 1960-luvun alussa. Mustassalossa vakituinen asutus jatkui pisimpään, vasta 1990-luvulla Salorannan tila muuttui vapaa-ajan viettopaikaksi.

Saarissa vapaa-ajan kiinteistöjen rakentaminen kasvoi väen muuttaessa entisiltä kotitiloiltaan kaupunkiin, palveluiden lähelle. Autoistumisen ja vapaa-ajan lisääntymisen sekä kotimaan matkailun suosion kasvamisen vuoksi kesämökkien rakentaminen saarissa kiihtyi. Saarien arvostus vapaa-ajan asuntojen rakentamisessa alkoi kasvaa. Saarten suosiosta kertoo muun muassa se, että Kuhmoisissa kaavoitettiin saarten rantoja mökkitonteiksi 1980-luvulla.

Kuhmoisissa saaria inventoitiin kolmisenkymmentä. Inventoituja pihapiirejä kertyi reilut 50. Useisiin saariin on nykyisin tieyhteys, mikä sulki ne inventoinnin

ulkopuolelle. Muun muassa Papinsaari, Tehinkärjen Mustalaissaari, Kuninkaansaari ja Haukkasalo jäivät tämän vuoksi tällä kertaa inventoimatta. Esimerkiksi Haukkasalo on olennainen alueen varhaisen asutushistorian kannalta. Saarella asuu edelleenkin vakituisesti ympäri vuoden kolme taloutta.

Vanhimmat torpat ja elinkeinotoimintaan liittyneet pihapiirit ovat Kuhmoisten saaristossa harvinaistuvia. Varhaiset huvilakulttuurin esimerkit ovat myös harvassa, lisäksi 1930-lukujen rakennuskantaa uhkaa voimakas uudisrakentaminen ja hienovaraiselle arkkitehtuurille usein liian raskaat peruskorjaustoimenpiteet. Suurin uhka saarten rakennuskannan säilymiselle tyypistä huolimatta on kuitenkin rakennusten käyttöä vaille jääminen, autioituminen ja täten huolto- ja ylläpitotoimien laiminlyönti, jota seuraa väistämättä nopea rapistuminen. Toisaalta Kuhmoisten saarista ei löydetty romahtaneita tai autioita pihapiirejä.

Kuhmoisten saariston rakennuskannalle ominaista on hienovarainen ja pienipiirteinen, mutta rikas rakentaminen. Vesistön pienet luodot ja saaret ovat hyödynnetty rakentamiskohteiksi erityisesti ennen 1960-lukua ja rakennusmääräysten voimaantulusta. Lähes kaikki inventoidut kiinteistöt ovat edelleenkin aktiivisessa käytössä ja niistä on havaittavissa asukkaiden arvostus ympäristöä kohtaan. Valtaosa Kuhmoisten saarten kesäasuntojen omistajista oli paikallisia tai Lahden seudulta. Myös merkittävä osa kesäasukkaista oli pääkaupunkilaisia. Seppo Unnaslahden mukaan ennen sotia saariston pääasialliset kesäasukkaat olivat Helsingistä ja sotien jälkeen Lahden seudulta.

Kuhmoisissa on havaittavissa erityisesti saariston arvostaminen osana kuntaa ja omaa paikallista identiteettiä. Päijänteen tärkeydestä kalavesinä vielä modernilla ajalla kertoo myös kalastustukikohtana toimivan mökkikylän rakentaminen 1970-luvulla Uotilansaareen. Erikoisuutena voidaan mainita paikallisen puusepän kädenjäljen näkyminen laajalti saariston rakennuksissa 1940–2010-luvuilta.

Kuhmoisissa vuonna 2009 vahvistetussa maakuntakaavassa merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi saarten osalta on määritelty Uotilan saaresta vanha maatilanympäristö Uotila 1800-luvun lopulta ja Varrasniemen kärkeen sijoittuva Varrasniemen huvila. Molemmat kiinteistöt, sekä myös vuonna 1989 inventoitu Lavioslahden torppa päivitysinventoitiin nyt hankkeen yhteydessä. Uotilan saaren pohjoisosa on paikallisesti

merkittävä saariympäristö niin maisemallisesti, kulttuurihistoriallisesti kuin rakennustaiteellisestikin. Alue kuuluu osana Kuhmoisten sataman ja historiallisen sahan maisemaa sekä vaikutuspiiriä.

Tämän vuoksi alueen maakunnallinen merkitys olisi aiheellista ulottaa käsittämään myös Hinskalan kantatilan entisen Lavioslahden torpan pihapiiri.

Myös säveltäjä P.J. Hannikaisen perheen kesähuvilat Aavaranta ja Mustalaissaaren Piilopirtti Tehinselän rannalla mantereen puolella ovat maakunnallisesti merkittäviä rakennettuja kulttuuriympäristöjä. Samalle alueelle sijoittuu myös vuonna 1925 Mustalaisluodolle rakennettu Tehinsilmän majakka. Tehinsilmä dokumentoitiin saaristoinventointihankkeen yhteydessä.

Edellä mainittujen kohteiden lisäksi Kuhmoisten saaristosta voidaan nostaa esiin vanhimmat, yhtenäisinä säilyneet pihapiirit ja kohteet 1910–1930-luvuilta; Hökän huvila, Soimasaaren huvila, Sarvisalon Rasin huvila, Laivasaaren huvila, Sahansaaren Suvanto-niminen kiinteistö, Lehtisen saaren kalastaja Vikmanin torppa, Valakka ja Sitkee, Vähä Aitasalon Artturinmaja, Viisverkkosen torppa sekä Huutsaaren 1930–1940-luvuilla valmistuneet kiinteistöt Pekkala, Tuulentupa ja Tuulensuu. Kohteet ovat etupäässä rakennustaiteellisesti ja maisemallisesti, mutta myös sekä kulttuurihistoriallisesti että asutushistoriallisesti merkittäviä kohteita. Näistä Soimasaaren Soimasaari ja Hökän huvila ovat ryhmän parhaimmista maisemallisen merkittävyyden sekä säilyneisyyden ja varhaisen perustamisiansa vuoksi.

Sotien jälkeen valmistuneista kohteista voidaan nostaa oman aikakautensa tyypillisen rakentamisen edustajiksi Lampsalon Lampiranta, Keitaan Keidas, Pesäluoto, Iso Aitasalon Kanerva, Uotilansaaren Syvälahden kalastajakillan mökkikylä, Rekisaloon Papula ja Rekisaloon pihapiiri, Soimasaaren Keisari, molempien Kytksaarien pihapiirit sekä Ruokosaaren vanhin pihapiiri. Näistä loma-asunnot Pesäluoto ja Soimasaaren Keisari erottuvat rakennustaiteellisilta ominaispiirteiltään muista.

Asutus- ja elinkeinohistorian kannalta merkittäviä pihapiirejä ovat Rekisaloon Kotisalo ja Kivistö, Uotilansaaren Kessalmi ja Sarvisalon Sarvisalo.

Kuhmoisten saarten rakennettua ympäristöä käsittelevät inventointihankkeen yhteydessä kerätyt tiedot on tallennettu Keski-Suomen museon KIOSKI-tietokantaan.

Käyttöoikeudet aineiston selaamiseen ovat kunnalla. Inventoitujen kohteiden omistajille on lähetetty kohdelomake tiedoksi, täydennettäväksi ja korjattavaksi.

Inventoidut saaret (inventoidut pihapiirit):

Aidassaaret (2)

Aningaistensaari (2)

Haukkasaari (1)

Huhtsaari (4)

Hyllä (1)

Hökänsaaret (1)

Iso Aitasalo (3)

Iso Ristisaari (1)

Kalasaaret (1)

Keidas (1)

Koukku (1)

Kytkysaaret (2)

Lampsalo (3)

Lehtinen (1)

Mustassalo (5)

Mäntysaari (1)

Rekisalo (4)

Ruokosaaret (1)

Sarvisalo (2)

Selkäsaari (1)

Soimasaari (2)

Terrisaaret (1)

Tupasalot (1)

Uotilansaari (5)

Valakka (1)

Viisverkkonen (3)

Vähä Aitasalo (2)

Vähä Lampsalo (2)

Ämmäsaari (1)

Lisätutkimuksia vaativat saaret:

Sarvisalon pohjoispuolen Kalliosaari; erakonmaja

Sarvisalon länsipuolen pienet saaret Sikosaari, Ilves ja Uittosaaret: mahdollisesti vanhempaa rakennuskantaa

Hunkerit: osin vanhempaa rakennuskantaa säilynyt

Harakkasaaret: osin vanhempaa rakennuskantaa säilynyt

Kolmiholma: osin vanhempaa rakennuskantaa säilynyt

Haukkasalo; lossiyhteys

Laakasaari; mahdollisesti vanhempaa rakennuskantaa

Tuomisalo: mahdollisesti kalamajan jäänteet

Sitkee: Sarvisalon tilaan kuuluva vuokratila, vanhempaa rakennuskantaa

Veneestä kartoitetut saaret:

Pyhänpää

Hunkerit

Harakkasaaret

Kolmiholma

Vispilä

Pukki

Kukkaro

Peräsaari

Harakkasaaret

Hunkerit

Vispilä

Laviossaari

Lehtosaaret

Sitkee

Kartoittamattomat saaret:

Säynätlahden saaret

Haukkasalon Kurulanlahden saaret ja Haukkasalon itäpuolen saaret

Unnaslahden Kaakkisaari

Möyhärit

Haveri

5.2.3 Luhanka

Luhangassa maastotyöt aloitettiin heinäkuun viimeisellä viikolla. Inventointi aloitettiin Luhangan kirkonkylän pohjoisosasta, Tammiselän pohjukasta etelään edeten. Luhangassa saaria inventoitiin kahden viikon aikana viitisentoista ja pihapiirejä parisenkymmentä. Useiden saarten uudempaa rakennuskantaa kartoitettiin veneestä. Kaikki varhaiseen huvilakulttuuriin ja elinkeinotoimintaan liittyneet pihapiirit inventoitiin. Saarten rakentaminen on alkanut yleistyä Luhangassa huomattavan myöhään, vaikka inventoitujen kuntien saariston varhaisin huvilakulttuurin edustaja sijoittuukin kirkonkylän sataman läheisyyteen.

Luhanka on aikanaan ennen tieverkoston rakentamista koostunut suurista saarista, Onkisalosta ja Judinsalosta, jotka sijoittuvat kirkonkylän etelä- ja lounaispuolille. Näissä saarissa tiedetään olleen asutusta jo ennen kirkonkylän seutua. Alueen saaristo on myös olennainen osa Luhangan maisemarakennetta. Silti saaria on hyödynnetty melko vähän esimerkiksi Kuhmoisiin verrattuna. Saaret ovat kuuluneet Luhangan kantatiloille 1800-luvulta lähtien. Osa saarista oli vielä 1970-luvulla tilojen omistuksessa. Muuan muassa tästä syystä rakennuttamistoiminta on ollut Luhangassa verukkaista ja väljää.

Luhangassa elinkeinotoimintaan liittyvät pihapiirit sijoittuvat pääasiassa lähelle manteretta. Saaren koolla ei ole ollut merkitystä sinne perustettavan talon näkökulmasta. Vanhimmat saarissa olevat maanviljelystoimintaan liittyneet tilat on perustettu 1800-luvulla. Muodostetut tilat ovat pääasiassa mäkitupia ja torppia. Vuonna 1812 isojaon myötä syntyneen Hakalan tilan torppa Rauhala perustettiin Rauhalansaareen, joka on vanhin Luhangan saariston maanviljelykseen pohjautuvista tiloista. Sen juuret ulottuvat mahdollisesti 1800-luvun alkuun. Luhangan kirjassa sivulla 151 torppariasutusta esittelevässä kartassa vuodelta 1868 näkyy saarissa ainoastaan Rauhalan saaren torppa. Pihapiiri on säilynyt huomattavan ehyenä. Korpinsaareen sijoittuu alkujaan Kivilaakson tilan tyttären ja rengin perustama mäkitupa 1800-luvun lopulta. Vähä-Toiviaisen saareen sijoittuu Toivola-niminen tilakokonaisuus, jonka juuret ulottuvat niin ikään 1800-luvun jälkipuolelle. Myös Avosaareen ja Liansaareen sijoittuvat maanviljelyksessä olleet tilakokonaisuudet, joista jälkimmäinen on perustettu

1920-luvulla. Muualla kunnan saaristossa ei ole ollut vakituista asutusta. Inventoinnin yhteydessä Luhangan saaristosta ei tullut tietoon saariin sijoittuneita kalamajoja tai erakkojen tai paimenten tukikohtia.

Huvilakulttuuri saapui Luhangan saaristoon 1900-luvun alussa. Ensimmäinen jugendtyyliä edustava huvilarakennus valmistui vuoden 1910 tienoilla Korppisen saareen, aivan Luhangan kirkonkylän tuntumaan. Lahden kaupunginlääkäriin rakennuttama huvila oli pitkään ainoa vapaa-ajanviettoon liittyvä rakennus saaristossa. Vasta sotien jälkeen 1950-luvulla alkoi saariin valmistua loma-asuntoja. Päijänteen pohjoisosat; Vanhanselän, Tammiselän ja Pilkanselän saaret sekä Onkisalonsaari ja Judinsalonsaari alkoivat rakentua hitaasti, pääasiassa vasta 1960–1970-luvuilla. Kunnan eteläosassa, Herjaanselällä, saaristo alkoi puolestaan rakentua voimakkaasti 1950-luvun alusta lähtien. Herjaanselän Rimminsaarella, Ruumissaarella sekä Myllysaarella on saman tekijän, Lepänjuuren vanhan isännän tekemät loma-asunnot. Rakennukset ovat sekä ajallisesti että arkkitehtonisesti yhtenäisiä.

Luhangan saaristossa huomiota herättävää oli runsas ruumissaarien määrä; alueelle sijoittui kolme entisen hautakulttuuriin mukaan nimettyä saarta. Näistä vain yhdessä oli rakennuksia.

Luhangassa saarten asuttaminen on tapahtunut 1800-luvulla. Saaret ovat kuuluneet alueen suurtiloille vielä 1970-luvullakin, mikä osaltaan on vaikuttanut myös saarten verkkaiseen rakentamistoimintaan. Myös suurten ns. entisten saarten Judinsalonsaari ja Onkisalonsaari vaikutus voi olla merkittävä osasyynä niitä ympäröivien pienempien saarten hyödyntämättömyydelle. Vakituksessa asutuksessa on ollut vain viisi saarta. Tilakokonaisuudet ovat jääneet pois viljelyksestä 1950–1960-luvuilla kun perheet muuttivat maalta kaupunkiin. Joidenkin tilojen yhteyteen on vakituksessa asutuksen loppumisen jälkeen rakennettu moderni loma-asunto. Tilojen pellot ovat istutettu metsälle tai ovat luonnonmaisia. Pihapiirien rakennuskantaa on perusparannettu voimakkaasti tai purettu. Joissakin tapauksissa rakennukset ovat olleet autioina tästä lähtien.

Luhangassa loma-asuntojen rakentaminen alkoi vähitellen yleistyä vasta 1950-luvulla. Kunnan pohjoisosissa on vain kaksi ennen 1960-lukua rakennettua loma-asuntoa

Luhanksaarella ja Jouhiaisessa, joista toisen käyttötarkoitus on muuttunut ja toisen alkuperäinen asu on perusparannuksen kautta muuttunut. Rikkaampaa loma-asuntojen rakentaminen on Judinsalon eteläpuolella, kunnan etelärajalla. Siellä 1950-luvun varhainen vapaa-ajan asuntojen rakentaminen on ollut muuhun saaristoon nähden voimakasta. Erikoiseksi alueelliseksi ominaispiirteeksi voidaan mainita Herjaanselällä 1950-luvulla valmistuneiden hirrestä salvottujen, arkkitehtonisilta, tunnistettavilta yksityiskohdiltaan samankaltaisten loma-asuntojen kanssa, joita löytyy kolmesta saaresta, yhteensä neljästä pihapiiristä.

Muulla saaristossa 1950-luvun vapaa-ajan asumusten rakennuskantaa on Korpinsaarella Piipelinlahti, Vähä-Toivaisessa Vähä-Toivainen sekä mahdollisesti vuosikymmenen lopun pihapiiri Kuikkosaarella.

Vuonna 2009 vahvistetussa maakuntakaavassa merkittäviksi rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi Luhangan saariston osalta on määritelty Korppisen saaren Huvila-niminen kiinteistö 1900-luvun alusta. Korppisen saaren kahdesta kiinteistöstä inventoitiin hankkeen yhteydessä vain Huvila.

Luhangan saaristosta voidaan nostaa edellä mainitun kohteen lisäksi asutushistoriallisesti, rakennustaiteellisesti sekä maisemallisesti merkittäväksi ehyenä säilyneeksi kohteeksi Rauhalan saaren Rauhalan torppa, jossa on järjestyksessään kolmas päärakennus vuodelta 1939.

Asutushistoriallisesti merkittäviä ovat myös elinkeinotalouteen liittyvät vanhimmat pihapiirit; Liansaaren Liansaari, Avosaaren Pynnölä, Korpinsaaren Korppi ja Vähä-Toivaisen Toivola. Erityisesti Toivola ja Liansaari erottuvat säilyneisyytensä vuoksi.

Varhaisen, 1950-luvun huvilakulttuurin esimerkeistä edustavimpia ovat Kuikkosaaren pohjoisrannan kiinteistö, Vähä-Toivaisen Vähä-Toiviainen, sekä Herjaanselän Ruumissaaren, Rimminsaaren, Humalasaaren sekä Myllysaaren 1940–1950-luvuilta peräisin olevat pihapiirit.

Luhangan saarissa on havaittavissa kohtalaisesti rakennusten autioitumista, joka johtaa väistämättä kiinteistöjen hoitamattomuuteen. Saarissa oli muutamia raunioituneita ja

romahtaneita rakennuksia ja jopa kokonaan raunioituneita, vuosia sitten hylättyjä pihapiirejä.

Luhangan saarten rakennettua ympäristöä käsittelevät inventointihankkeen yhteydessä kerätyt kohdekohtaiset tiedot on tallennettu Keski-Suomen museon KIOSKI-tietokantaan. Käyttöoikeudet aineiston selaamiseen ovat kunnalla. Inventoitujen kohteiden omistajille on lähetetty kiinteistölomake tiedoksi, täydennettäväksi ja korjattavaksi.

Inventoidut saaret (inventoidut pihapiirit)

Avosaari (1)

Haapahankonen (1)

Humalasaaret (2)

Jauhiainen (1)

Korpinsaari (2)

Korppinen(2)

Kuikkosaari (1)

Liansaari (1)

Luhanksaari (1)

Myllysaari (1)

Rauhalansaari (1)

Ruumissaari (2)

Suusaaret (1)

Vähä-Toivainen (2)

Lisätutkimuksia vaativat saaret:

Vähä-Karisaari; erikoinen suurempi vapaa-ajan rakennus, mahdollisesti 1970-l.

Ruokolansaari: (ollut vanhempaa rakennuskantaa)

Kotkatsalo: raunioitunut pihapiiri (ainoa kiinteistön paikka saarella)

Veneestä kartoitetut saaret:

Syystönsaari

Majanterinsaari

Karhusaaret

Aartsaari
Juhannussaari
Kullervonkallio
Lapinsaari
Lehtosaaret
Kihisaari
Pirttisaari
Rimminsaaret
Aumakivensaaret
Tuomisaari
Ruokolansaari
Vähä-Karisaari
Rauansaari

Kartoittamattomat saaret:

Ahosaari
Takanen
Etunen
Kinnari
Sahisaari
Ahvenuslahden saaret

5.2.4 Korpilahden Kärkistensalmi

Korpilahden Kärkistensalmessa kenttätyöt alkoivat elokuun alun jälkeen. Inventointi aloitettiin Kärkistensalmen ylittävän, vuonna 1997 valmistuneen sillan itäpuolelta. Kärkistensalmi on laivareiteille sijoittuvien pienehköjen saarien pirstoma alue. Satama sijoittuu salmen länsipuolelle Kirkkoselän pohjukkaan.

Alueelta käytössä oleva varhaisin kartta-aineisto oli vuodelta 1972 ja 1988. Aluerajaus ulotettiin sillan itäpuolella Huhtsaareen, länsipuolella Jänissaareen ja etelässä Perä-Palavakseen ulottuen.

Itäpuolen saarien rakennuskanta on hyvin nuorta, se alkoi syntyä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta 1960-luvulta lähtien. Vanhinta rakennuskantaa 1940–1950-luvuilta sijoittuu Sahin saariryhmään, Heinäsaareen sekä Livansaareen. Esimerkiksi Huhtsaari, joka sijoittui inventointialueen itäreunalle, oli pääasiallisesti rakentunut 1970-luvulta lähtien. Huhtsaaren rantojen tuntumaan sijoittuville rakennuksille on ominaista pienehköille tonteille sijoittuvat hirrestä salvotut, jyrkkähirsikattoiset 1-1,5 kerroksiset kesämökit. Sekaan mahtuu myös hieman vanhempia, yksikerroksisia lautarakenteisia kesäasuntoja. Livansaarten idänpuoleisessa saareissa on ollut Salorannan tilan peltoja, mutta rakennuskanta on ensisijaisesti nuorta, 1960-luvulta lähtien rakentunutta ja vapaa-ajan viettoon liittyvää. Pohjoiskärkeen sijoittuvassa pihapiirissä on saaren vanhin rakennus, pieni, nykyään varastona toimiva lautarakenteinen vaja 1940–1950-luvuilta. Naapurisaari on metsähallituksen omistuksessa ja sinne sijoittuu vain yksi kiinteistö, joka on myös 1960-luvun alusta. Lähellä saaren eteläkärkeä on muistitiedon mukaan kirkkoherralle kuuluneen rakennuksen rauniot, jotka pystyttiin maastosta vielä paikantamaan. Kirjallisista lähteistä asiasta ei ole löytynyt tämän tarkempaa tietoa.

Massiivinen maisemallisena kiintopisteenä toimiva silta on rakennettu vuonna 1997. Sillan rakennustyöt aloitettiin 1990-luvun alussa. Sen lisäksi että uusi silta muutti maisemaa merkittävästi, se vaikutti myös saariin sekä niiden saavutettavuuteen. Osittain sillan alle jäävän Heinäsaaren länsipäätyyn tehtiin maantäyttöjä sillan pilareita varten ja osaan saarista saatiin sillan mukana tieyhteys. Sillan lounaispuolella on venepaikkoja saariasukkaiden käyttöön. Sillan itäpuolen saarissa on nähtävissä myös lomaa-asuntorakentamisen varhaisimpia tyyppitalomalleja 1950–1960-luvuilta. Muun muassa Heinäsaareen sijoittuu Myyntiyhtiö Puutalon malliston edustaja 1950-luvulta ja Sahinsaareen porilaisen Kause Oy:n valmistalomalli 1960-luvulta. Yleisesti ottaen sotien jälkeisiä, valmistratkaisuihin perustuvia sekä pyörö- että lamellihirsirakenteisia kesäasuntoja sijoittuu runsaasti Kärkistensalmen saariin.

Kärkistensalmen sillan länsipuolella rakentaminen on alkanut itää huomattavasti aikaisemmin. Mitä etelämmäs kohti Jämsää ja Luhankaa edettiin, sen vanhempaa ja monipuolisempaa rakennuskantaa saarissa oli. Jänissaari oli inventoiduista saarista ainoa, jossa oli vakituisen asutuksen ohella harjoitettu maanviljelystä. Korpilahden sataman ja entisen Iloniemen sahan (1924–1959) vaikutuspiiriin sijoittuvassa saareissa on alueen ainoa maanviljelyksessä ollut pientila, joka perustettiin sahan sepän toimesta

saareen 1900-luvun alussa. Kiinteistön rakennuskanta on osin uudistettu sodan jälkeen. Saaren maastossa ja pohjoisen rantavedessä on vielä nähtävissä sahan toimintaan tukin uittamiseen liittyviä rakenteita. Saareen sijoittui myös palokunnan rakentama tanssilava. Myös viereisessä Selkäsaarella sijaitsi tilan viljelysmaita. Saarella oli vielä ennen sotia kaksi taloa, joista toinen sittemmin autioitui ja paloi. Rakennuksesta on jäljellä savupiippu, jossa on kiinni pönttöuuni ja kahden muun rakennuksen jäänteet. Muistitiedon mukaan talo oli alkujaan sahan hevostallin hoitajan asuntona.

Vakituista asutusta olisi ollut muistitiedon mukaan myös Kesku-Palavaksen viereisessä Katihtan saarella, mutta maanviljelystoimintaa alueella ei vanhojen karttojen perusteella ole ollut. Perä-Palavaksesta lounaaseen sijoittuvat Kaitasaaret, joissa on muistitiedon mukaan ollut myös vakituista asutusta ja mahdollisesti jonkinlainen varhainen Korpilahden kirjasto.

Palavaksen saariryhmään sekä Lapin ja Vähä Lapin saariin sijoittuu Kärkistensalmen vanhinta huvilarakentamista 1930-luvulta. Palavaksessa on kaksi, Kesku-Palavaksessa yksi, Perä-Palavaksessa yksi sekä Lapin saarissa molemmissa yksi ajallisesti ja arkkitehtonisesti samantyyppistä huvilarakennusta. Puolitoistakerroksisten, punaiseksi maalattujen, verannalla tai pienellä kuistilla varustettujen lautarakennusten pihapiiriin kuuluu rantasauna ja usein erillinen ulkorakennus. Kesku-Palavaksen saareen on sijoittunut myös luotsi Rupan mökki, joka on purettu pois viimeisten 10 vuoden aikana. Kesku-Palavaksen pohjoiskärjessä ja Palavaksen länsirannalla sijaitsee myös arkkitehtonisesti ja ajallisesti yhtenäistä lautarakenteista kesäasuntoa, jotka ovat mahdollisesti 1950-luvulta. Vanhimmat huvilarakennukset sijoittuvat saarten etelä- tai pohjoiskärkiin näkyville paikoille. Pienimmät Palavaksen saaret ovat kuuluneet alkujaan Reivilän kantatilalle. Huvilarakennusten yhteisestä muodostumishistoriasta ei ole vielä tietoa. Palavaksen saarissa alkoi kesäasuntojen rakentaminen yleistyä myös 1960-luvulta lähtien.

Rakentaminen saarissa on jatkunut verkkaisesti 2010-luvulle saakka ja jatkuu edelleen. Hirsisiä massiivisia asuinrakentamiseen verrattavissa olevia uudisrakennuksia on noussut viimeisen 10 vuoden aikana maisemallisesti edustaville paikoille. Myös vanhempaa rakennuskantaa on laajasti peruskorjattu ja modernisoitu. Myös Korpilahdella uhkana rakennuskannan säilymiselle on havaittavissa autioitumisen

mukanaan tuoma rapistuminen. Autioita pihapiirejä ja jo raunioituneita rakennuksia saarista löytyy muutamia. Toisaalta alueella huomattavaa on myös vanhemman rakennuskannan arvostaminen; kunnostustyöt tehdään vanhaa ja alkuperäistä kunnioittaen.

Korpilahden Kärkistensalmen Palavaksen saariryhmän, Vähä Lapin sekä Lapin saarten varhainen, 1930-luvun rakennuskanta on maisemallisesti, asutushistoriallisesti ja arkkitehtonisesti alueelle erityisen merkittävää. Myös alkuperäiset ulkorakennukset ovat olennainen osa pihapiiriä. Perä-Palavaksen saarella on säilynyt vielä harvinainen päreellä verhottu piharakennus.

Jänissaaren entinen pientila on asutushistoriallisesti merkittävä. Jänissaaren, Pienen Selkäsaaren, Palavaksen ja Kesku-Palavaksen rannoilla on nähtävissä ajallisesti ja arkkitehtonisesti yhteneviä lautarakenteisia yksikerroksisia kesäasuntoja 1950–1960-lukujen taitteesta. Harjakattoiset, pienipiirteiset, joko sisäänvedetyllä avoverannalla tai ikkunallisilla umpikuisteilla varustetut lautaverhotut, usein saunalla varustetut kaksihuoneiset rakennukset sijoittuvat lähelle rantaviivaa. Alkuperäisessä asussaan säilyneillä rakennuksilla on asutushistoriallista, maisemallista ja rakennustaiteellista merkitystä.

Heinäsaaren, Sahinsaarten, Livansaarten, Korkeasaaren ja Verkkosaaren rakennuskanta ilmentää oman aikakautensa rakentamista 1940–2010-luvuilta. Rakennuskanta on ajallisesti kerroksellista ja tyypeittäin saariasutukselle ominaista. Vanhaa asutusta on täydennetty vuosikymmenien aikana moderneilla asuin- ja ulkorakennuksilla.

Korpilahden Kärkistensalmen saarten rakennettua ympäristöä käsittelevät, inventointihankkeen yhteydessä kerätyt kohdekohtaiset tiedot on tallennettu Keski-Suomen museon KIOSKI-tietokantaan. Käyttöoikeudet aineiston selaamiseen ovat kunnalla. Inventoitujen kohteiden omistajille on lähetetty kiinteistölomake tiedoksi, täydennettäväksi ja korjattavaksi.

Inventoidut saaret (inventoidut pihapiirit)

Heinäsaari (1)

Jänissaari (2)

Kesku-Palavas (1)

Korkeasaari (1)

Lappi (1)

Livansaaret (3)

Palavas (3)

Perä-Palavas (2)

Sahinsaaret (3)

Selkäsaaret (1)

Verkkosaaret (1)

Lisätutkimuksia vaativat saaret

Vähä Lappi; vanhempaa rakennuskantaa

Katihtasaari; ilmeisesti 1950-lukulaista, mahd. vakituiseen asutukseen liittyvää rakennuskantaa

Pieni ja Iso Kaitasaari: inventointialueen ulkopuolella. Vakituista asutusta sekä muistitiedon mukaan alueen vanhin kirjasto

Veneestä kartoitetut saaret

Huhtsaari

Iso Selkäsaari

Malkosaari

Vähä Lappi

Kartoittamattomat saaret

Honkasaari

5.3 Luontokartoitus

Inventoidut saaret ovat luonnonoloiltaan hyvin monimuotoisia. Elinympäristöt vaihtelevat karuista kallioluodoista reheviin lehtoihin ja jyrkkäpiirteisiin kalliomaastoihin. Saarien luonnonoloihin vaikuttavat kallio- ja maaperän lisäksi pinnanmuodot. Kumpuilevilla ja jyrkkäpiirteisillä saarilla on valoisuudeltaan ja lämpötaloudeltaan ääreviä paahde- ja varjoelinympäristöjä. Lähteet lisäävät omalta osaltaan elinympäristöjen monimuotoi-

suutta. Lähteitä lukuun ottamatta, muita pienvesiä inventointialueella esiintyy hyvin niukasti. Luonnonoloiltaan ja maisemaltaan omaleimainen on Kuhmoisten Mustassalon lähekkäisten pienten sisäjärvien alue.

Inventoitujen saarien luonnonympäristön laatuun vaikuttaa maankäytön muodot ja niiden tehokkuus. Merkittävin luonnonympäristöön vaikuttava maankäytön muoto hankealueella on metsätalous. Metsätaloustoimien tehokkuudessa on huomattavia eroja saarten välillä. Suurelta osin saarten metsät ovat talouskäytössä ja niistäkin merkittävältä osalta viljeltyjä taimikoita tai nuoria ja varttuvia talousmetsiä. Osalla saarista on kuitenkin tehokkaiden metsätaloustoimien ulkopuolelle jääneitä pinta-alaltaan merkittävän kokoisia metsiköitä. Tehokkaassa metsätalouskäytössä olevien alueiden suhteellisen runsas osuus inventoidusta alasta, johtuu myös siitä, että suojellut saaret tai luonnonsuojelualueet karsittiin pääsääntöisesti pois inventointikohteista.

Inventoinneissa löytyi yksi kriteerit täyttävä luonnonsuojelulain mukainen luontotyyppi. Kuhmoisten Sarvisalossa on edustava lehmusmetsikkö, jossa esiintyy useita kymmeniä runkomaisia metsälehmäksiä. Lehmusta esiintyy useissa muissakin saarissa, mutta joka laadulliset tai määrälliset arvot eivät täytä luontotyypiltä vaadittavia kriteereitä. Kohdesaarien tervaleppää kasvavat alueet ovat tervaleppäluhtia, jotka poikkeavat rakennepiirteiltään suuresti luontotyypiksi määriteltävästä tervaleppäkorvesta. Kohdesaarilla on niukasti hiekkarantoja ja niiden pinta-ala ei täytä luontotyypille asetettuja kriteereitä. Inventoinneissa ei havaittu myöskään pähkinälehtoja eikä katajaketoja.

Merkittävä luonnonympäristön laatuun ja maisemaan vaikuttava tekijä on ollut myös maanviljelyksen ja karjanpidon loppuminen. Hankealueen saarissa ei ole enää ainuttaakaan aktiivista maanviljelystilaa. Pellot ja muut viljelykulttuurin ylläpitämät avoimet elinympäristöt ovat istutettu metsälle tai ne ovat luontaisesti pusikoitumassa. Kasvillisuuden umpeutuessa perinnebiotoopeille erikoistunut lajisto pikkuhiljaa häviää. Niityille ja kedoille tyypillistä kasvilajistoa esiintyy vielä tilakeskusten ja mökkien pihapiireissä, joita hoidetaan niittämällä tai leikkaamalla. Kuhmoisten Uotilansaarella on laaja ja monilajinen pihapiiri, joka on luokiteltavissa ainakin paikallisesti arvokkaaksi perinnebiotoopiksi.

Pieniä, mutta luonnonmonimuotoisuuden kannalta merkittäviksi kohteiksi osoittautuivat kummelit ja niiden lähiympäristö. Kummeleilla havaittiin sammallajistoa, jota normaalisti esiintyy ravinteisen kivilajin kallioilla. Ravinteisuudeltaan vaatelioiden sammalien esiintyminen johtuu kummelien valkoisesta, ilmeisesti kalkkipohjaisesta maalista, joka luo erityisen pienelinympäristön vaateliaalle lajistolle.

Inventoinneissa löytyi 12 valtakunnallisesti merkittävää lajiesiintymää. Näistä putkilokasvihavaintoja on 3 kpl, sammalhavainnoja 6 kpl ja jäkälähavainnoja 3 kpl. Luhangan Iso Toivaisesta löytyi kaksi kukkivaa versoa valtakunnallisesti vaarantuneeksi (VU) luokiteltua ja rauhoitettua metsänemää (*Epipogium aphyllum*). Kuhmoisten Uotilansaassa ja Mustassalossa kasvaa uhanalaista (VU) hirvenkelloa (*Campanula cervicaria*). Kummastakin saaresta havaittiin hirvenkelloa vain yksi kukkiva verso.

Kuhmoisten Uotilansaassa esiintyy isotorasammalta (*Cynodontium suecicum*), joka kuuluu luontodirektiivin liitteen II lajeihin ja on rauhoitettu. Kuhmoisten Sarvisalossa kasvaa purosuomusammalta (*Radula lindenbergiana*), joka on luokiteltu vaarantuneeksi (VU) ja asetettu erityisesti suojeltavaksi lajiksi. Kuhmoisten Uotilansaassa ja Haukka-saassa esiintyy uhanalaista (VU) aarnihiippasammalta (*Orthotrichum gymnostomum*) ja Lampsalossa kantopaanusammalta (*Calypogeia suecica*) (VU). Kuhmoisten Iso Aita-salosta löytyi etelänhiippasammalta (*Orthotrichum cupulatum*) (VU), joka on ensimmäinen havainto lajista Keski-Suomessa.

Luhangan Avosaassa ja Luhanksaassa on kalliokeuhkojäkälän (*Lobaria scrobiculata*) (VU) kasvustot. Avosaassa esiintyy myös röyhelökarvetta (*Cetrelia olivetorum*), joka on asetettu erityisesti suojeltavaksi lajiksi ja luokiteltu erittäin uhanalaiseksi (EN).

Selvityksissä löytyi edellä mainittujen valtakunnallisesti merkittävien lajien lisäksi yli 60 maakunnallisesti tai alueellisesti merkittävän lajin kasvupaikkaa. Maininnan arvoisia ovat myös Kuhmoisten Viisverkkosen törrösara (*Carex muricata*) ja Luhangan Korppisen nurmilaukka (*Allium oleraceum*) havainnot. Törrösara ja nurmilaukka ovat arkeofyyttejä eli vanhan asuinpaikan ilmentäjiä. Kumpikin laji on hyvin harvinainen Keski-Suomessa. Kuhmoisten itäisemmästä Aidassaaresta löydettiin ohikukkinut kynsimö (*Draba* sp.), jonka varmaan lajimääritykseen vaaditaan kukkiva verso. Keski-Suomesta ei tunneta ennestään *Draba*-sukuun kuuluvien kynsimöiden kasvupaikkoja.

6 HANKKEEN ARVIOINTI

Vuosina 2007–2008 toteutetussa Päijänteen saaristoinventoinnin pilottihankkeessa haettiin kolmen asiantuntijan yhteistyöllä saavutetut hyödyt ajankäytössä, tuotetun tiedon monipuolisessa jatkokäytössä, asiantuntijayhteistyön kehittämisessä, työturvallisuudessa sekä taloudellisissa näkökulmissa. Lisäksi pilottihankkeessa osoitettiin, että projektiluontoisuus sopii vastaavaan hankkeeseen paremmin kuin virkatyön ohella tehty inventointi. Monitieteellisessä hankkeessa vahvuutena oli myös ympäristön havainnointi usealta näkökulmalta ja oman ammatillisen näkökulman laajeneminen. Esimerkiksi yhteistyön myötä tutkija pystyy arvioimaan myös kulttuuriympäristöjä ja maisemallisia tekijöitä sekä kehittämään omaa asiantuntijuuttaan. Näiden lisäksi korostettiin suunnittelun ja valmistelun osuutta vastaavanlaisessa hanketyöskentelyssä.

Seuraavaksi tarkastellaan vuonna 2015 toteutettua Päijänteen saaristoinventointihanketta ja kootaan huomioitavia asioita vastaavanlaisten hankkeiden jatkosuunnittelua varten.

6.1 Ajankäyttö ja käytännön työ inventoinnin eri vaiheissa

6.1.1 Esityöt

Aikataulus on hanke- ja projektitöiden suurin haaste. Hankkeen tavoitteet määrittelevät inventoinnin laadun ja syvyyden; mitä monipuolisemmin tuotettuja tietoja pyritään hyödyntämään, sitä laajempaa tietoa tulee kerätä ja työtä tehdä mitä moninaisin näkökulmin. Tällöin suunnittelulla ja priorisoinnilla on merkittävä rooli jokaisessa työvaiheessa, etenkin kun aikataulus on tiukka. Suunnittelu on erityisen tärkeää esityötä tehtäessä. Saaristoinventointi 2015 -hankkeessa käytettävissä ollut neljä kuukautta todettiin riittämättömäksi vastaavan laajuiselle hankkeelle. Aikaa suunnitteluun, alueisiin ja kohteisiin perehtymiseen sekä inventointikohteiden valitsemiseen oli käytettävissä liian vähän. Tämä söi kallisarvoista aikaa maastotyövaiheesta ja lisäsi ylimääräisen työn määrää kentällä.

Hankkeen julkista ja avointa toimintaa tulee vastaavissa kohdennetuissa projekteissa korostaa. Esityövaiheessa tiedottaminen jäi kovin myöhäiseksi; kesäkausi oli jo alkanut

ja ihmisten tavoittaminen oli vaikeaa. Myös media kiinnostui asiasta vasta lomien loputtua, mihin mennessä tiedonkeruu ja tiedottaminen olisi jo pitänyt tehdä. Tiedotus olisi ollut ihanteellista tehdä kaksi tai jopa kolme kuukautta ennen kenttätöiden ja ennen kaikkea kesäkauden alkua. Näin olisi vältetty myös eri instansseissa tapahtuvien samantyyppisten hankkeiden päällekkäinen tekeminen.

Kirjallisuuden hyödyntäminen saarikohteiden valinnassa ei ollut mahdollista tiukan aikataulun puitteissa. Tämä vaikutti suoraan maastotyövaiheen pidentymiseen sekä hataraan suunnitelmallisuuteen. Esityövaiheessa käytettävissä oli harjoittelija, joka teki avustavia yleisiä töitä, kuten keräsi erityyppisiä kartta-aineistoja tutkijoiden käyttöön sekä laati tiedotusta varten sosiaalisen median profiileita. Tässä vaiheessa useampi avustava käsipari olisi tullut tarpeeseen.

Arkeologille ja rakennustutkijalle olisi ollut tarpeellista tehdä esityövaiheessa saaria kartoittava veneajelu heti jäiden lähdettyä keväällä, kun luonto on vielä paljas ja saarten ominaispiirteiden havainnointi onnistuu vesiltä. Karttoitusajelulla olisi voitu ennalta tutustua alueeseen, valita kohteet ja lähettää kohdennetut kirjeet pienempien tonttipalstojen omistajille. Nyt vain maanomistajat saivat kirjeet, eikä tieto inventoinnista tavoittanut suurinta osaa esimerkiksi inventoitujen rakennuskohteiden omistajista. Vasta kenttäkauden alkamisen jälkeen saatiin tietää Kuhmoisissa vähintään kerran kesässä järjestettävistä kotiseutuyhdistyksen luotsaamista risteilyistä, joilla käydään läpi saarten vaiheita. Myös paikallisten informanttien haastattelu olisi ollut hyvä tehdä esityövaiheessa. Tällä kertaa maastoon lähdettiin osittain sokkona.

6.1.2 Maastotyöt

Maastotyöt alkoivat heinäkuussa, jolloin on todennäköistä, että saarikohteista löytyy myös asukkaita. Asukkaiden osallistumisen myötä erityisesti rakennustutkimuksen ja arkeologian puolella tiedon keruu ja mahdollisten löytöjen paikallistuminen helpottuu ja inventoinnista saadaan tasalaatuista.

Maastotöiden sujuvuuden, ajankäytön tehostamisen sekä työturvallisuuden kannalta ensiarvoisen tärkeää on saada mukaan kokenut veneenkuljettaja, joka voi myös tarvittaessa toimia tutkijoiden avustajana. Myös muiden on tärkeä osata ajaa ja käyttää venettä.

Tapaturmariskien vuoksi vaikeakulkuisiin saariin ei ole hyvä lähteä yksin. Mukana olevan veneenkuljettajan avulla tiedetään, missä saarissa milloinkin tutkijat liikkuvat. Koska työ tehdään kunkin tutkijan alakohtaisten intressien pohjalta, saarissa liikutaan harvoin yhdessä. Arkeologi ja luontokartoittaja tarkastelevat alueen kiertämällä parhaimmillaan koko saaren, kun taas rakennustutkija kerää pistemäistä tietoa, lähinnä laiturista laituriiin liikkuen. Haasteeksi todettiin kunkin asiantuntijan kenttätyöaika kussakin saarissa; pääsääntöisesti luontokartoittaja tarvitsi enemmän aikaa saarien kartoittamiseen kuin muut. Rakennustutkijan työ maastossa sujui yleensä nopeammin kuin muilla ja tällöin myös saarikohteita ehti kartoittaa enemmän samassa ajassa kuin muut tutkijat. Luontokartoittajaa ja arkeologia kiinnostavat myös asumattomat saaret, kun taas rakennustutkijalle näissä saarissa ei ole tutkittavaa. Etukäteissuunnittelusta huolimatta jonkin verran aikaa kului aina jonkun odotellessa muita. Juuri näistä edellä esitellyistä syistä onkin erittäin tärkeää, että kenttätyössä on mukana kuljettaja, joka tietää missä kukin kulkee ja pystyy tarvittaessa kuljettamaan tutkijoita ajankäytön tehostamiseksi edestakaisin saarikohteiden välillä.

Maastotöitä tehtiin neljänä päivänä viikossa ja kenttäpäiviksi valittiin vähäsateisimmat päivät. Toimistossa pyrittiin välipäivinä tekemään seuraavien maastopäivien valmistelut ja edellisten aineistojen purku. Yksi toimistopäivä viikossa koettiin riittävän kaikille muille paitsi rakennustutkijalle. Luontokartoittaja ja arkeologi puolestaan totesivat, että olisivat tarvinneet enemmän aikaa maastossa.

Kaikki tutkijat kokivat, että maastotöissä suurin haaste on kuitenkin ajankohtaisten maastotallentimien puutteellisuus. Tiedonkeruu ja tallentaminen nopeutuvat huomattavasti, jos on mahdollisuus käyttää tähän kehitettyjä laitteita. Tällöin myös jälkityövaihe nopeutuu merkittävästi.

6.1.3 Jälkityöt

Aineiston purku, jäsentely, kokoaminen ja analysointi tehtiin jälkityövaiheessa. Tiedot tallennettiin alakohtaisiin rekistereihin ja hankkeesta laadittiin raportti. Jälkitöihin jäi aikaa kaksi ja puoli kuukautta. Aika oli liian tiukka rakennustutkijan laajalle aineistolle, kun taas luontokartoittaja ja arkeologi kokivat ajan olevan riittävä. Oman aineistonsa

tallentamiseen rakennustutkija sai vielä kuukaudeksi laajan aineiston purkuun avustavan tutkijan, joka tallensi kohteiden kuvatiedot rekisteriin.

6.2 Jatkosuunnittelussa huomioitavaa

Koska kyseessä on laaja moniammatillinen hanke, jossa tulee huomioida kolmen asiantuntijatahon työkentän yhteensulauttaminen sekä työskentely tuntemattomalla ja erityisjärjestelyitä vaativalla maaperällä, yllätyksiin ja viivästyksiin on varauduttava. Vastaa- vista hankkeista ei ole vielä laajaa kokemusta, eikä vakiintuneita toimintamalleja. On hyvä muistaa, että harvoin perinteisetkään inventoinnit sujuvat kuin oppikirjoissa.

Suunniteltaessa ja toteutettaessa vastaavanlaisia täsmäinventointihankkeita tulee kiinnittää huomiota seuraaviin seikkoihin:

Aikataulu. Vaikuttaa hankkeen kaikkien osa-alueiden onnistumiseen ja toteutukseen. Aikataulutuksen ja suunnittelun merkitystä hankkeissa ei voi tarpeeksi korostaa. Aikataulu on vastaavissa hankkeissa mahdotonta määrittää etukäteen ja aikataulun tulisi siksi olla joustava.

Työvaiheiden epätasapainoisuus tutkijoiden väleillä. Alakohtaiset aikataulut työvaiheissa vaihtelevat suuresti. Esityövaihe on yksi oleellisimmista vaiheista hankkeissa, koska se vaikuttaa erityisesti kenttätöiden toteutukseen. Esimerkiksi rakennustutkija ja arkeologi tarvitsevat enemmän aikaa aineistoon perehtymiseen kuin luontokartoittaja. Lisäksi esityövaiheeseen kuuluu monipuolinen tiedottaminen, joka on hyvä aloittaa hyvissä ajoin ennen kenttätyövaiheen aloittamista. Alueen kartoittaminen paikanpäällä ennen kohteiden valitsemista on myös ratkaiseva tekijä. Maastotyössä arkeologi ja luontokartoittaja tarvitsevat huomattavasti enemmän aikaa kuin rakennustutkija. Jälki-työn osuus on suurin rakennustutkijalla. Karkeasti ottaen voidaan sanoa, että rakennus- tutkimuksen puolella kenttätyöhön käytetty aika on kolminkertainen jälkityössä.

Tiedonkeruuta helpottavat tallennusvälineet nopeuttavat eniten työn tekemistä maastossa sekä vähentävät merkittävästi jälkitöiden määrää.

Lisätyövoima. Mahdollisuus lisätyövoiman lyhytaikaiseen käyttöön erityisesti esi- ja jälkityövaiheissa on laajoissa hankkeissa tärkeää. Maastossa kuljetuksesta vastaava henkilö on ehdoton työturvallisuuden ja sujuvuuden takaamiseksi. Kenttätyövaiheessa

Päijänteen saaristoinventointi 2015.

olisi kaikille tutkijoille ollut apua lisätyövoimasta. Kuitenkaan käytössä olleeseen veneeseen ei olisi mahtunut neljää viittä ihmistä enempää.

7 LÄHTEET

7.1 Kartat

Arkistolaitoksen digitaaliarkisto. <http://digi.narc.fi/digi/>

Meri- ja vesistökartat. Merikartat. 1. Purjeväylän kartta Päijänteen vesillä Taivassalosta Kärkisteen sekä Juoksulahteen, Korospohjaan ja Korpilahteen. +Kumpelit.

Meri- ja vesistökartat. Merikartat. 2. Purjeväylän kartta Päijänteen vesillä Kätkösalosta Taivassaloon sekä Jämsän Joensuuhun ja Vuoksen salmeen. +Kumpelit.

Metsäntutkimuslaitos. Metsäntutkimuslaitoksen kulontorjuntakartasto. Suomen taloudelliset kartat, uudet lehdet, 1.sarja. 60 Kuhmoinen.

Metsäntutkimuslaitos. Metsäntutkimuslaitoksen kulontorjuntakartasto. Suomen taloudelliset kartat, uudet lehdet, 1.sarja. 73 Korpilahti.

Vesi- ja ympäristöhallitus. Hydrografisen toimiston kartat. Muut vesistökartat ja piirustukset. Muut vesistökartat ja piirustukset 1879—1884. Kartta Päijänteen vesillä, Kärkisten salmesta Jyväskylään.

Kansalliskirjaston Doria-palvelu.

Meri- ja sisävesistön karttoja. Päijänne. Merikartta; Puolakka-Jämsä-Luhanka-Ruoniemi. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201308194361>

Maanmittauslaitos. Vanhat painetut kartat.

<http://vanhatpainetutkartat.maanmittauslaitos.fi/>

Paikkatietoikkuna. <http://www.paikkatietoikkuna.fi/web/fi>

7.2 Arkistolähteet

Keski-Suomen museon rakennustutkimuksen arkisto:

Kuhmoisten inventointi 1989–1990. Uotilansaari. Kortit 257–259.

Luhangan inventointi 1996; III. Korppisensaari. Kortti 25.

Saaristoinventointi 2007–2008: Loppuraportti.

Maakunnallisten kohteiden inventointi.

7.3 Raportit

Hallman, Johanna, Kumpulainen, Miikka, Mussaari, Maija & Silén, Saija 2008. Saaristoinventoinnin-pilottiprojektin loppuraportti. Keski-Suomen museo & Keski-Suomen ympäristökeskus.

Muhonen, Matleena 2005. Keski-Suomen maakunnallinen maisemaselvitys. Maisemallinen osa-aluejako. Keski-Suomen Ympäristökeskus.

Mustonen, Riikka 2004. Luhangan muinaisjäännösinventointi. Keski-Suomen museo.
http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=100882&ttyyppi=pdf&kunta_id=435

Pietiläinen, Petteri 2002. Kuhmoisten arkeologinen inventointi. Museovirasto.
http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/raportti/read/asp/hae_liite.aspx?id=100719&ttyyppi=pdf&kunta_id=291

7.4 Verkkolähteet

Keski-Suomen ELY-keskuksen RHK- tietokanta.

Keski-Suomen maakuntakaava 2009. Maakunnallisesti arvokkaat rakennetut kulttuuriympäristö. Liite maakuntakaavassa.

http://www.keskisuomi.fi/filebank/1049-kulttuuriymparistot_netiversio.pdf

Päijänteen saaristoinventointi 2015.

Museoviraston muinaisjäännösrekisteri.

http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx

Tilastokeskus.

<http://www.tilastokeskus.fi/>

7.5 Kirjallisuus

Gyllén, Pertti 2003. Pihlajakoski poukama Päijänteellä. Elämäkirjoja Kuhmoisten Pihlajakoskella. [Kuhmoinen]: [Pihlajakosken kyläyhdistys].

Kivikäs, Pekka 2005. Kallio, maisema ja kalliomaalaus. Rocks, Landscapes and Rock Paintings. Jyväskylä: Minerva.

Kulha, Keijo (toim.) 1965. Luhangan kirja. Pieksämäki: [Luhangan kunta].

Lahti, Markku 1994. Vanhan Korpilahden historia: Korpilahden, Muuramen ja Säynätalon yhteisaika emäseurakunnan synnyistä 1861 kuntien itsenäistymiseen 1923. [Korpilahti]: Korpilahden, Muuramen ja Säynätalon kunnat.

Linden, Fabian 1925. Keräelmiä Kuhmoisten pitäjän historiasta. [Tampere]: Tampereen työväen sanomalehti.

Ranta, Sirkka-Liisa 2006. Tehinselän rantakylissä: Ruolahden, Tehinniemen ja Säynätlahden seudun asutusta ja elämää. [Kuhmoinen]: Ruolahden-Tehin kyläyhdistys ry.

Saari, Veli 1999. Keski-Suomen luonnon historiaa. Teoksessa *Keski-Suomen historia 1*: 12—29. Jyväskylä: Keski-Suomen Liitto.

Strang, Mikko 2000. Ikkunat Päijänteelle päin: Iloniemen sahan historia. [Korpilahti]: Iloniemi-seura.

Päijänteen saaristoinventointi 2015.

Suvanto, Heikki 1965. Kuhmoisten historia. Lahti: Kuhmoisten kunta ja seurakunta.

Unnaslahti, Seppo 2014. Kirkonkylästä kaskimaille. Asutushistoriaa ja arkielämää Kuhmoisten Kissakulmalta ja Poikkijärveltä. Omakustanne.